

STAVANGER TURISTFORENING'S ÅRBOK 1944

ÅRBOK 1944

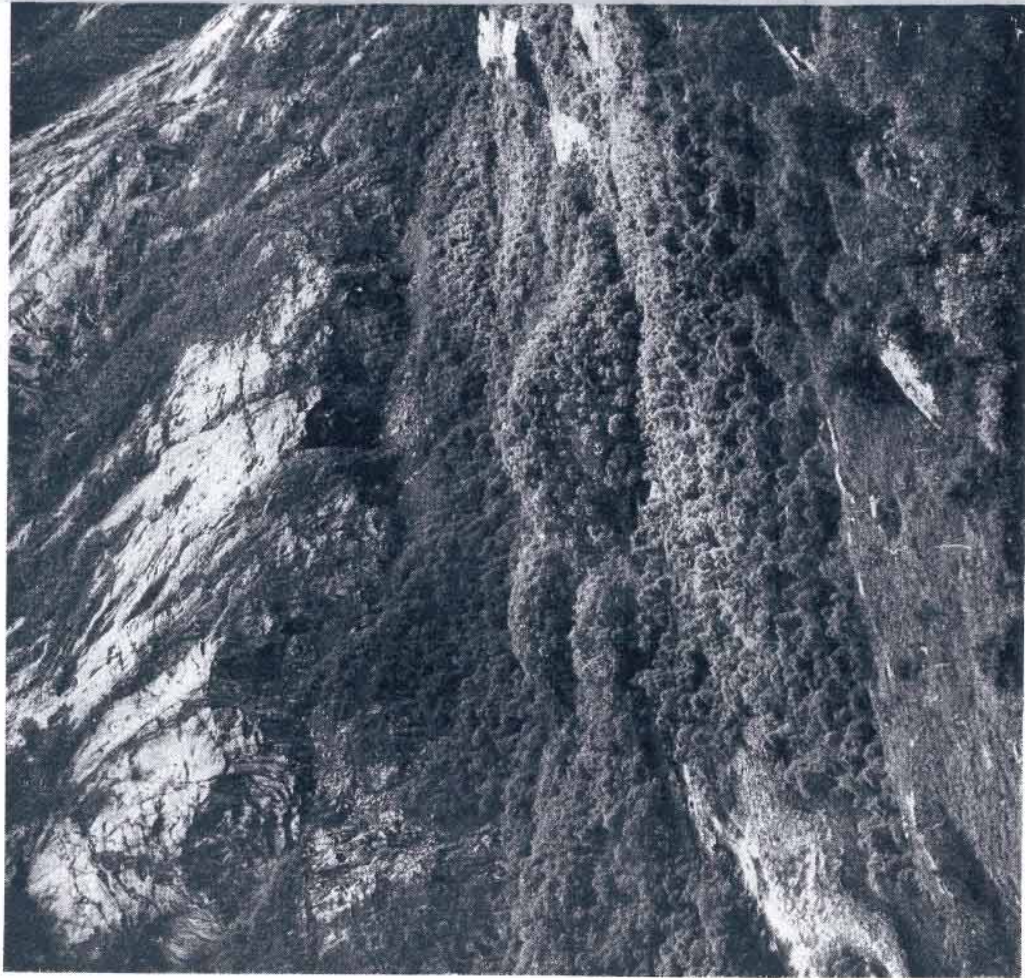
LA

I breens fotspor.

AV ROLF FEYLING HANSEN

Natur.

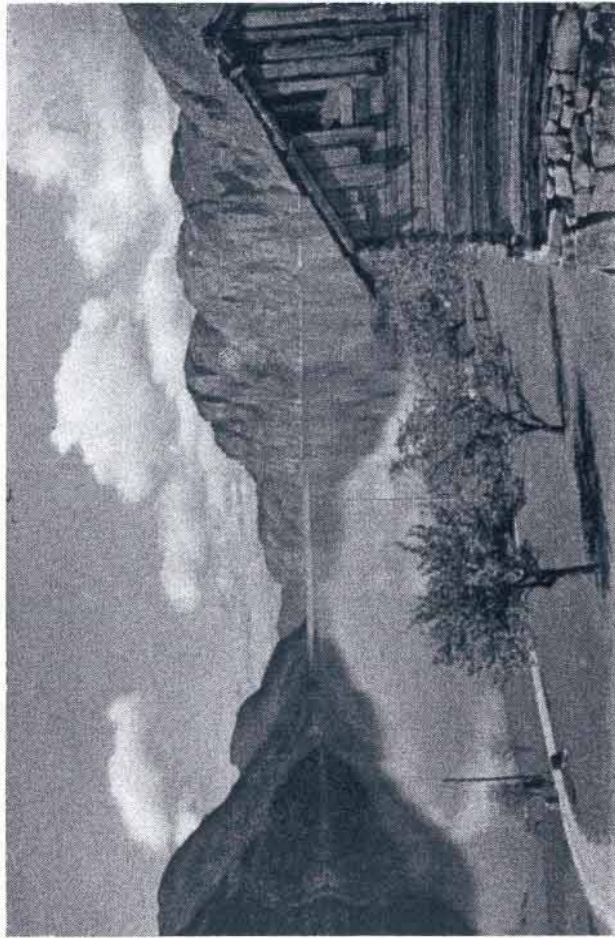
— Ein eling frisk på ruta smell,
ei yre kvass er ute rid,
ho helsar ned frå urd og fjell
og stryk att strålefengd og strid.
Kom inn, kom inn og riv ut, vind,
all sorg i sinn og hiv ut, vind,
det gråe mismod som her sviv, —
kom hjartans lyst og liv.
No vil eg ut, no veit eg råd,
mot rivna sky no vil eg sjå,
i yra strid no vil eg stå
so ho mitt heite andlit slær
med regn og himmelvær! —
No skin dei upp att, fjelli, å —
no vil eg ut, no vil eg sjå
ihopatt-grodde skriu-ras;
i regnvått, frodigt orme gras
eg vasse vil til knes og gå
der blanke blad og blomelin
og bjolle blå i doggi skin!
No vil eg fri på tindom stå
og friske meg i vindom — å,
no vil eg ut, å hu, å het!
No vil eg upp den lange loid,
ja, upp i sno og is og urd
i veldig, vill natur.

Trollhaugene i Månadalen.

R.F.H.

Det er Olav Aukrust som slår toner til fjellet på gullharpen sin. Og selv om de dypere undertoner nok kan gå oss noen hver forbi, så vugges en veldig i rytmen og svinger seg i tanken ut og opp, ut fra byen, opp fra dalen, opp i vilje fjellet.

Lysefjorden.

Willh. Hatleskog

Mange har vært der før. For dem stiger bilder fram: Stupbratte sva og skremmende fosser, lokkende bekker og grønne flekker, vann og voller og bjørkelier, urer og koller og sauestier. Til sommeren drar de til fjells igjen, hvis ikke altfor meget hindrer dem. Folk er like så bergtatte i dag som prinsessene kunne være det hos Asbjørnsen og Moe.

En gang traff jeg gamle Haga. Det var enda ved Blåstolen i Blåstoldalen. Han var 70 år, riktig en fjellframfoning — i kalosjer og bredbremmet hatt. Han var bergtatt. Siden han var tolv år hadde han vanket i fjellet. Ikke uavbrutt, rimeligvis, men han kom tilbake støtt. Slik har de det mange av de gamle fjellvandrere. De finner alltid ett eller annet påskudd til å komme tilbake. Snart skal de se til sautene, og snart er det noe med støten. Det er ikke nødvendig, langtifra. Men fjellet drar. De må ha berg under foten og lyng mellom tærne, for det har de hatt før. —

Fra Lysebotn til Mån.

Det er for eksempel søndag morgen og D.S. «Oscar II» ligger ved kaien i Stavanger med dampen oppe. Den er ikke stor, og byr lite moderne komfort. Den glimrer mer med alderens patos, og har stor historisk interesse. Men den går fremdeles. I dag skal den helt til Lysebotn. Den tar inn passasjerer, mest ungdommer med ryggsekk. Blant dem er vi, og vi er to kamerater, gjerne brødre også for den saks skyld.

Båten blir stappende full, for det er i slutten av juli, kanskje, og været er slik at — fjellet drar. Klokken 8 damper «Oscar» utover — eller

Lysegårdene og dalen, fra oppstigningen til Oklarvatn.

Gunnar Wareberg

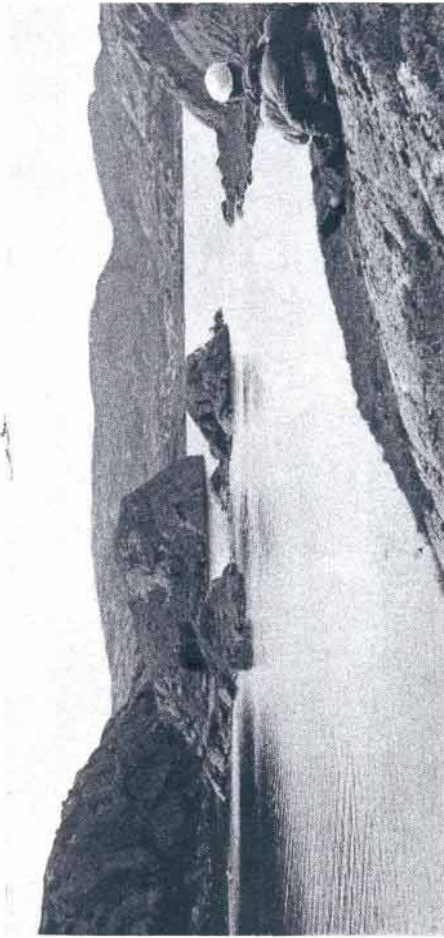
innover om man vil. Vi damper også, for selv om det er krigens tid, har man saktens en sigarett eller to å muntre seg med.

Lysefjorden er nesten fire mil lang og på de innerste toogenhalv mil er den rett — som trukket opp med linjal. Hvis det var jøtne i for-dums tid som hogde ut Ryfylke-dalene og fjordene etter rette linjer, så er Lysefjorden et godt eksempel på velgjort arbeid. Fjellplatået på begge sider av fjorden hever seg jevnt østover, og på det rette stykket av fjorden er iallfall sørveggen omkring 800 meter høy og loddrett og vel så det.

Selvfølgelig er det andre fjorder i Norge som imponerer med sin ensretthet, for eksempel Langfjorden i Sør-Varanger. Den er ikke så lang som Lysefjorden, men smalere, bare 500 m bred. Heri har den sin konkurransemulighet. Ellers er forskjellen mellom de to fjorder vesentlig den at mens Lysefjorden fører inn til Lysebotn og dermed da, så fører Langfjorden over til Pasvikkdalen og gullfeberens. Diamanter og rubiner glitrer i elvegruset der. Sør-Varanger er Norges framtidige Syd-Afrika. Et sted i Pasvikkdalen ligger framtidens Kimberley. Da er det slutt med vidde-freden der nord.

Lysefjorden er fri for den slags dystre perspektiver. Dens merkbare tilløp til unatur er kraftstasjonen på Flørlø, og den er en tilgjengelig velsignelse. I sytten hundre-og-tenitid var det annerledes. Der var da drift ved Enigheds Kobberverk på Bergholmen ytterst i fjorden, og ellers ble der skjerpet en hel del omkring Forsand i de tider. —

Nå er det rolig og søndagsstille i fjorden. For mennesker på toppene omkring ser «Oscar II» ut som en osende flis der den stimer innover.

Okslaråvatn.

Gunnar Wareberg

I Lysebotn er der endel elvegrus i dalbotnen, og det er der i de fleste daler. Det er først og fremst de høye, stengende fjell som imponerer. En savner bare vulkanen Attilans mektige kjegle for å tro seg hensatt til Guatemala.

Dog, noe i retning av vulkan finnes her.

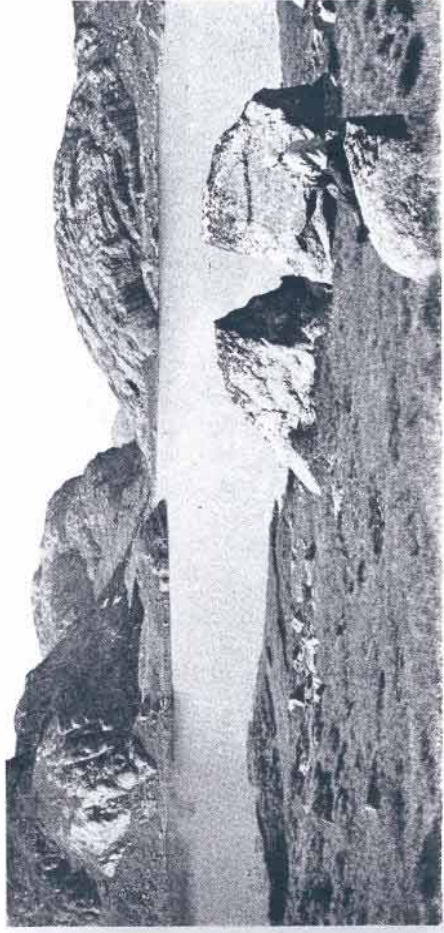
Henimot bunnen av fjorden, omtrent hvor den er trangest og hvor sorveggen er absolutt loddrett og mer enn det, er der et sted, 8-900 m oppe i vegg, hvor det av og til tordner og knaller, og hvor ild og røyk skyter ut fra fjellet. Så sier Lysebuene, og det er gammelt kjent.

For omkring hundre år siden detaljerte løytnant O. Krefting for Norges Geografiske Opmåling i dette strøket, og han forteller at han en mørk kveld fikk anledning til å se fenomenet. Det blåste sterkt. Plutselig hørte han et knall og så ett til og så flere — stadig hyppigere og sterkere, en ren kanonade oppe fra mørket et sted. Det frydet løytnantens hjerte å høre dette. Så kom det et veldig drønn, og løytnanten så en lysstråle fare ut fra fjellveggen i horisontal retning så langt ut over som til midt på fjorden omtrent. Der oppløste den seg og forsvant. Strålen var sterkt hvit, men den utbredte ikke noe særlig lys omkring seg. Ved utgangen var den smal, men så utvidet den seg betydelig for så å trekke seg sammen igjen for derpå å bli tykk igjen osv. til den oppløste seg. Etter at den var forsvunnet, kom andre stråler fram på samme sted, men stadig mindre og mindre til det var ganske slutt. Knallene fortsatte imidlertid så lenge stormen varte.

Dagen etter undersøkte løytnant Krefting stedet (på avstand antagelig) og fant at fjellveggen på dette sted holdt litt ut over fjorden og dannet en stor hulning. I denne fantes enkelte horisontale revner.

Ved Tjodanvatn.

R.F.H.

Rundboatn.

Gunnar Wareberg

Nå er det vanskelig å anta noe bestemt på grunnlag av disse fakta. Ikke desto mindre antar løytnanten følgende: I fjellets indre finnes fosfordamper. Ved sterk vind blir disse drevet ut, og de sterke knall kommer fram ved at vinden kastes inn i hulningen og derfra kastes den tilbake mot seg selv. At strålen på enkelte steder var smal og på andre bred, forklarer løytnanten slik at den snodde seg fram fra revnen, snart viste den da bare sin tykkelse og snart hele bredden. — Såvidt løytnant Krefting.

Professor Esmark besøkte Lysefjorden i 1825. Han fant at fjellveggen på dette interessante sted var 5387 fot høy. Han fikk imidlertid ikke se fenomenet, og gikk heller ikke til noen nærmere undersøkelse av åpningen. Han måtte i så tilfelle la seg fire ned vel 500 meter ovenfra for å nå stedet, og sånne arbeidsforhold gikk ikke professoren med på. Tindebestigerteknikken den gang var ikke så høyt utviklet som nå. I dag ville det sannsynligvis være en smal sak for norske tindebestigere å entre stedet. — Fenomenet er der, man savner bare en mann i et tau — sikkert interessant bolteklatrings!

— Vi gikk over en liten hengebro og «klatret» så videre opp den brede fjellhyllen som løper på skrå oppover i sørveggen av dalen, ikke Lysebrekkene, men lenger vest. Det var varmt og bratt, og det er sant at vi hvilte ofte. Etter at en har forlatt hyllen, går det innover (sørover) i slakkere stigning. En kommer opp i Stølsbrekkens beskjedne dalføre. Stølsbekken kommer fra Okslaråvatn, men før en kommer så langt, får bekken et kraftig tilløp fra en pytt straks vestfor Tjodanvatn. Det kan være skjebnesvangert nok, for det gamle amtskartet er helt fortegnet i dette området. Tilbake til dette senere.

Øygardstølen ligger oppe i skrånningen. Vi passerte den en stund etter at vi hadde forlatt hyllen, (hadde det vært kveld, og hadde vi vært trette, så hadde vi tatt inn der. Men nei, det var ikke det og vi var ikke det), og så bar det videre opp og inn, alt mens vi smakte på vannet i de forskjellige bekker og kulper.

En ekte fjellvandrer drikker seg ikke fram over vidden. Det er uhel-

kan se, og så den mektige stillheten omkring. Bare selsomme fuglefløytt og rypenes eiendommelige kakling bryter den. Og opp over dette veldige øde lister fullmånen seg, lydløst — evighetsstille og trolsk. — «Fjellet nemnde seg vart og villt —», sier Aukrust.

Så kommer tåken sigende. Vi slår opp teltet og legger oss til å småryse.

Neste dag henger tåken sid over fjellheimen.

Vi trasker litt rundt for å finne oss til rette og spiller en masse tid. Men det er blant annet på denne måten man lærer fjellet å kjenne. Og så har vi evigheten for oss.

Det vekslert med tåke og regn hele dagen. Kaldt var det også. Vi prøvde å finne glede i å citere Garborg: — «Ei ny skur. Ja, kva då? det berre friska. Regn var just mitt vér; og helst når det var skikkeleg regn. Som dette, ja, just så, stritt og tungt, så det dura i oljekappa, då treivst eg aller best. — — —»

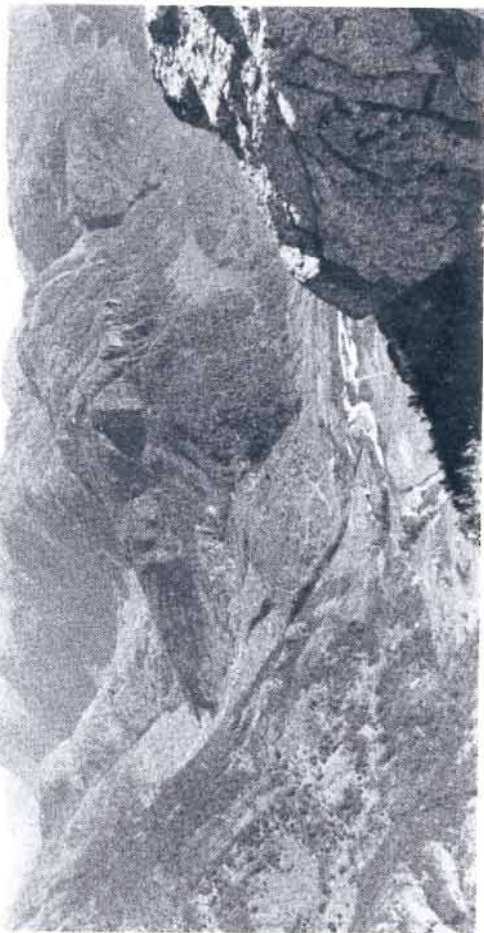
Tørreidet mellom Okslaråvatn og Longevatn er som G. Wareberg bemerker ved en annen anledning, langt kortere enn på amtskartet. Longevatn er også meget lenger enn hva kartet viser, og langt fra så regelmessig.

Vannene her oppe er tydeligvis et resultat av isens arbeide i tidlige tider. Den uregelmessige formen kan komme av at ismassene her oppe ikke har vært i særlig sterk bevegelse, isaktiviteten har vært heller svak, og bevegelsesretningen var kanskje ikke den samme alltid. Til sine tider har isen rimeligvis segt nordover mot Lysebotn og til andre tider sørøver og sørvestover. Men det er kanskje først og fremst en annen ting som betinger formene i Rogalands fjellrike enten det nå er vann, daler eller topper. Og det er sprekkene. Enhver som har vandret i Ryfylke-heiene vil ha undret seg over hvordan alt er betinget av sprekker. Det hele kan tenkes som en mektig granitplate som av en eller annen grunn har slått et utall av sprekker. I sprekkene har så vann og vind og is arbeidet gjennom årtusener. Det mest eiendommelige er at alt har gått så rettlinjert for seg. —

Rundvatn, tre kilometer nedenfor Longevatn, er så rundt at det godt kunne være en kratersjø. Dog, la oss ikke sette ut rykter!

For å komme forbi nedre del av vannet, bør en gå vestover fra dette, over den stengende fjellryggen, og så sørøver ned til elven og vannet. Det var telt tåke da vi passerte Rundvatn, men jeg antar at det er noenlunde slik vi har gått. Vi brukte kart og kompass med stor virkning på dette stykke. Over breer og gjennom kløfter kom vi flott til elven igjen.

Gamle Torger Haga. R.F.H.

Dalen løfter seg trinnvis opp fra Frafiord.

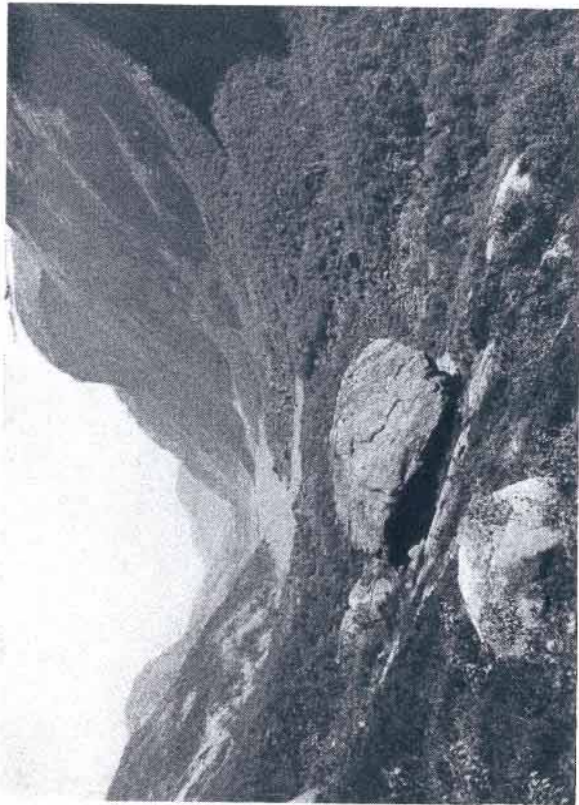
En skinter en del av Eikeskogcanyon. Månafossen og dens canyon ovenfor er skjult. Dalen fortsetter under Fidjarmuten.

Birger Vormestrand

dig. Men vi gjorde iakttagelser over drikkevann på denne måten. For eksempel den at selv om vi allerede hadde passert flere snøklatter, så var ikke vannet alltid så kaldt som en kunne ønske det, eller vente det. Det er ofte friskere i de mindre bekker enn i de større. Men aller best, lekkert og til enhver tid iskaldt, er vannet i de bittesmå kulper som en rett som det er kommer over på fjellet. De har underjordisk tillopp, og der vokser lys grønn mose om kanten. Det ser nærmest ut som en pytt med stillestående myrvann. Men i bunnen er det hvit sand, og det er ofte det gode tegn. Vær-så-god, forsøk!

Dalløret blir etter hvert grunnere. Trærne har gått opp å følge oss. Snøbreene blir hyppigere, og det er ofte bekvemt å gå fram over dem. De er temmelig sikre, selv om en nok kan trø igjennom ved kantene. Solen daler, synker nedover ryggene i vest. Det foregår på den for fjellet særegne måte som får diktere til å dikte og malere til å male. — Vi kikker på kartet og konstaterer at vi muligens er på villspor. Første målet er Okslaråvatn. Vi kommer ganske riktig til et vann, men passerer vannskillet først. Dette vekker mistanke. Etter kartet skal Okslaråvatn ha avløp nordover gjennom dalsøkket vi går i. Nå ja, med skam å melde, vi var kommet til Tjodanvatn. Men vi vil ikke riktig gå med på at vi er gått feil, for det hele er jo såre enkelt etter kartet. Og hadde vi ikke brukt amtskartet, så var vi vel ikke gått feil heller! — Vi roter rundt i heiene litt, og det blir sent. —

Plutselig stiger fullmånen blek og mektig opp over viddene. Det er som det søker i en ved synet. Viddene og toppene utover så langt en

Fidjarvatn og Fidjarvatnen.

Gunnar Wareberg

Videre nedover dalen var tåken stadig så sid at det ikke var stort vi fikk se av traktene. Vi gynet over myrene, trampet mellom veldige flyttblokker på gamle fjellplatåer (muligens Finnflådene), vi klatret langs dype gjel — og plutselig møtte vi de første trær. Det var vel et par kilometer nedenfor Rundvatn. Hva har en igjen for å gå slik i blinne med surklende støvler og kalde hekker rennende ned gjennom nakken? Lysten til å komme igjen og se nærmere på sakene. For her var mangt merkelig. Det ante vi gjennom tåken.

Vi passerte Blåstølen eller Blålæger. Den står avmerket på amlskartet. Men for dem som muligens kalkulerer med Blåstølen som natteløsi, kan opplyses at den er helt forfallen og ikke bør friste noen. Lenger nede derimot, ved Blåfjellenden, er der ypperlige støler. Høylandsbønder som har smalen gående i Blåstøldalen om sommeren, frakter gjerne saueene på biler opp Hunnedalen, og så driver de dem over i Blåstøldalen ved Blåfjellenden.

Et par kilometer nedenfor Blåfjellenden slo vi leir igjen. Som en svak unnskyldning for denne annen feirslagning anføres at regnet tvang oss. Det striregnet slik som det bare kan gjøre det i dalene her. En ytterst sur jobb å bale med telt og pluggjer når alt er stivt og vått og fingrene blå og valne.

Vi følte oss frynsete på sjelen, og ønsket i takt med Fröding:

*Jag ville, jag vore i Indialand
och India vore sig själv
med pärlor till grus och rubiner till sand
och slott, som på vinken av Akbars hand
drömts fram vid en helig älr.*

— Men utenfor slet vinden i bardunene og regnet trommet mot teltduken. Det er vakkert på fjellet i juli!

Vi entret ned langs Fidjarfossen i regn og skodde neste dag. Den er prektig og vill og eiendommelig. Vi går nå hele tiden på sørøststien av elven og videre på sørøststien av Fidjarvatnet.

Når en kommer til sørvestenden av Fidjarvatnet og skal over på nordsiden av elven (det er nemlig den vanlige ruten), er det meget viktig ikke å miste stien. Og her mistet vi den fullstendig. En veldig ur eller moréne ligger for enden av vannet her. Den er urimelig storsteinet, og umulig å passere både for tanks og tungt artilleri. Her skal en gjennom. Det er strevsomt når en har mistet stien.

Fidjarvatnet har avløp gjennom uren. Elven forsvinner på et stykke og dukker først fram lenger nede. I flomtider slyter Fidjarvatnet over moréne. Det ser en av rekveden som ligger i horisontale striper langt på land.

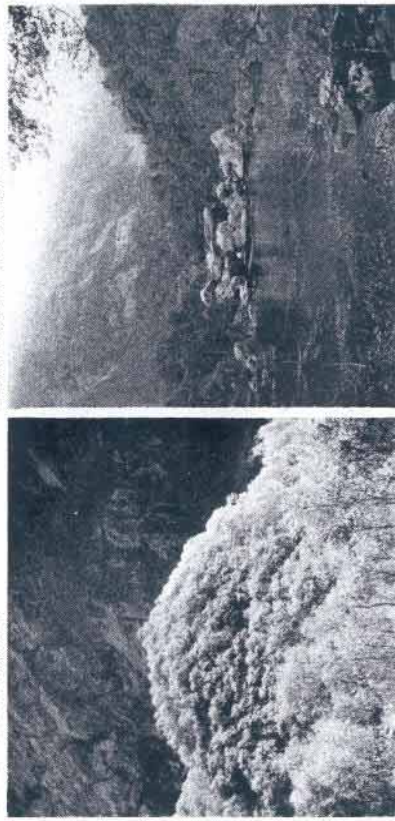
Det samme gjelder Månavatnet lenger nede. Også dette har avløp gjennom moréne som ligger for enden av vannet. Også Månavatnet renner over i sterk flom. —

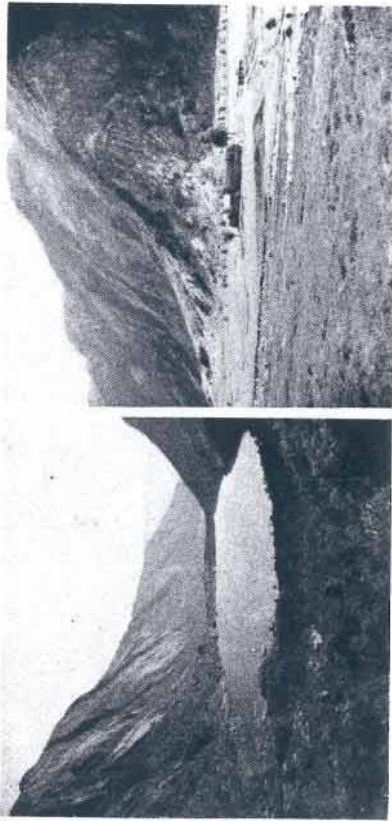
For å ha det fulle uthytte av å se på fotografier, skal De iaktta følgende regel som en professor i fysikk oppstiller: Et fotografi bør alltid betraktes med ett øye, og avstanden mellom øyet og fotografiet bør være lik fotografiapparatets brennvidde (det apparat som bildene er tatt med). De bilder her som er i størrelse 6×6 cm bør således betraktes i avstand 5 cm. Det blir imidlertid noe ubekvemt, og derfor skyter en inn et forstørrelsesglass mellom øyet og fotografiet. Bildene som er i større målestokk, kan betraktes i større avstand som en finner ved å prøve seg fram. Men alltid med ett øye! De vil da oppnå at bildet ikke lenger er flatt og uvirkelig, men imponerende romlig. På den måten blir bildet et vindu hvorigjennom en ser — fjellet.

Den samme ettoyerregelen gjelder for øvrig alle slags bilder, også dem fra kunstnerens pensel. På malerutstilling for eksempel kan en av og til se folk som rent erfaringsmessig er kommet til dette. De kniper

Elven mellom Trollhaugene.

En av «Trollhaugene».

Månvatn mot sydøst.

Sletten ved Mån.

R.F.H.

det ene øyet sammen og stirrer med det andre gjennom hånden, som de har laget enslags kikkert av, på bildet. På den måten trer dybden fram i maleriet — hvis der da er noen.

Hva sier ikke Ibsen: — «han satte for øyet den hule hånd til vinning for perspektivet —» —

Strekningen mellom Fidjarvatn og Månavatn har ikke noe tilsvarende i hele dalløret og neppe i hele Norges land. Se bare på de merkelige haugene, og elven som slynger seg vilter og vennlig gjennom bjørkeskogen. Skogbunnen består vesentlig av blåbærlyng, og at her kan bli bær, har vi erfart senere.

Månavatnet passerte vi på nordsiden. Det er det vanlige når ikke prammen er for hånden. Og så er det bare en femogtyve minutters vei ned til Mån, den gamle forlatte gården som ble hovedkvarteret vårt ved denne og senere anledninger. — På Mån ble vi vennlig mottatt av feriegjester som holdt til der. Vi fikk tak over hodet og valter i ansiktet. Det var etter dette at kameraten utgjød:

*Der ligger et sted mellom ville fjell.
Et sted mellom brølende fosservell.
Det ligger bak mektige stenkolosser
just der hvor det raser og kvitner i fosser.
En slette med grønne voller.
Et sted mellom nøkne koller.*

*Og her bodde folk for lengre siden,
vel fem hundre år tilbake i tiden.
Men livet her opppe var hårdt å leve
og folket som prøvde det klart ikke streve.
Det ene som ble tilbake
var stuoen med trær på take'.*

Mån.

Mån er en gammel gård. For ikke lenge siden lå det to gårder her. Den ene er det bare tuften igjen av nå. Våningshusene var begge bygget i flukt med løen på god gammel maner. Der var torvtak over det hele, men nå er den gjenstående gården prydet med bølgeblikk på den ene halvdel, over våningshuset. Busker kan ikke vokse der og geiter kan ikke gresse der, men det er jo lettere. For omkring 200 år siden lå gårdene noen hundre meter lenger sør, mer inn til fjellet. Men et snoras tok dem. Bare en tjenstepike og et lite barn reddet seg den gang, fortelles det. Så ble gårdene bygget opp igjen der de nå står.

Det ble for stritt i lengden her opppe. Det var lettere andre steder. Slettene og vollene blir ikke gjødslet mer, og mosen brer seg i bunnen. Ennå er det aning av hjulspor og grøfthing. Det viskes ut år om annet. Naturen er sløppet løs. Snart lever gården bare på folkemunne. — Eller kanskje skjer der noe annet. —

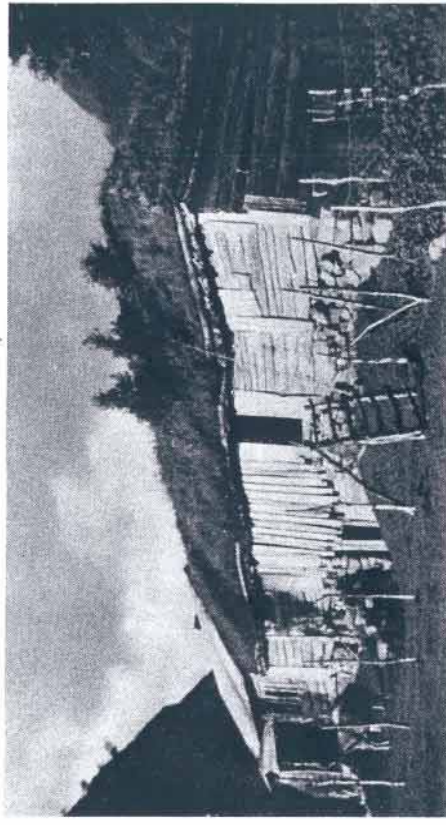
Det er forunderlig med det mektige tømmeret i gården. Svære bjelker, til dels gedigent gammelt skipsmateriale. Den slags tømmereskog finnes ikke her omkring. Hvordan kunne de frakte slikt hit opp i gamle dager? I dag ville få påta seg jobben. Gården ligger vel 500 meter over havet, og adkomsten er mer enn vanskelig. Jeg spurte engang en gammel mann. — Folk hjalp hverandre mer før i tiden — sa han. — Ja, folk var rare den gangen. —

En skriver det forskjellig. Noen skriver Moen, og andre skriver Mån. Det bør være Mån, for stedet skal ha navnet sitt fra fjellryggen bak gården. Den er på fasong omtrent som en hesteman eller hestemån. Så er det blitt meg fortalt, og det er ikke usannsynlig. For det er vel bare et forfengelig håp hvis noen tror at dalen her har et eller annet med Jack London's «Valley of the Moon» å gjøre. Da var Moen rimeligere, for her er faktisk en mo omkring gården. — Imidlertid vil vi skrive Mån, og så får de lærde strides. —

Når solen skinner på Mån, er det et vennlig sted. Det er nesten til

Mån.

R.F.H.

å snufse over, når en ser den svære sletten, og vet at den ikke drives lenger. Jorden her er nokså rik på sand, men det er jo heller bra. Mangen god potet er tatt opp her.

Hvordan er den så dannet, sletten her? Ja, om det kan en ikke si noe sikkert. Ingen av våre var til stede og så da det foregikk. — Men det går jo an forsiktig å antyde et og annet som en kan mene. Først og fremst at det grus og den sand og stein som sletten vesentlig består av, må være avsatt i vann. Elver og bekker har jo evne til å føre med seg sand og grus og stein. Jo striere strøm, dess grovere er det materialet elven kan føre bort. Hvor elven flyter rolig, eller hvor den flyter ut i et vann eller havet, vil det medbragte materiale synke. På denne måten blir vann og rolige elveløp med tiden oppfylt av grus og sand. Nå varierer vannføringen i elvene. Den er ikke den samme i årets løp, og den er heller ikke den samme i år som i fjor. Slik kommer elven til visse tider til å føre grovere materiale enn til andre tider. Og på denne måten kan ikke materialet i oppfyllingen bli ensartet. I en periode blir der lagt opp grovere materiale enn i en annen. Avsetningene blir lagdelt.

Avsetningene omkring gården er lagdelte. På sørsiden av gården har bekken som styrter seg ut over Måna-ryggen skåret bort mye av sletten, og i skrentene her kan en nokså lett få kikk på materialet. Det består vesentlig av fin sand og aur, og er tydelig stripet. Da materialet er såpass fint, er det rimelig å anta at det er avsatt i et vann som engang må ha oppløst dalbotn her. En vil også levende kunne forestille seg at her har ligget et vann. For den laveste utløperen av fjellryggen i sørvest danner faktisk en demning. Det viser seg videre at denne demningen når opp til samme høyde som de høyeste steder på sletten.

Nå er her ikke noe vann lenger. Elven fra Månavatnet renner i dalen og har skåret seg et pent leie i sletten. Elveløpet er forresten litt eiendommelig. På kartskissen (fig. 1) ser De at først renner den fra Månavatnet langs nordsiden av dalen, så skjærer den på skrå over til sørsiden, og derfra kastes den igjen over på nordsiden. Hvorfor? Antagelig fordi der ved punkt P₁, hvor elven går over fra nordsiden til sørsiden, er et lite hårdt framspring som elven ikke har fått bukt med. Tvert imot! Den lille «tuen» har vellet hele elven, kastet den over på sørsiden av dalen. Dermed er ikke alt gjort. På sørsiden treffer elven knausen P, som elegant lempet den over på nordsiden igjen. Elven vingler nok ikke tilfeldig her i dalen. Å nei, her er saktens årsaker! Stolte over denne mektige vitenskapelige landevinning, setter vi oss på tråkka og tar en royk; og så kikker vi ned på elven som på en slagen fiende!

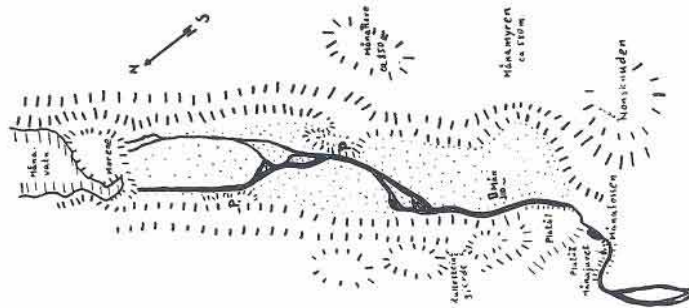
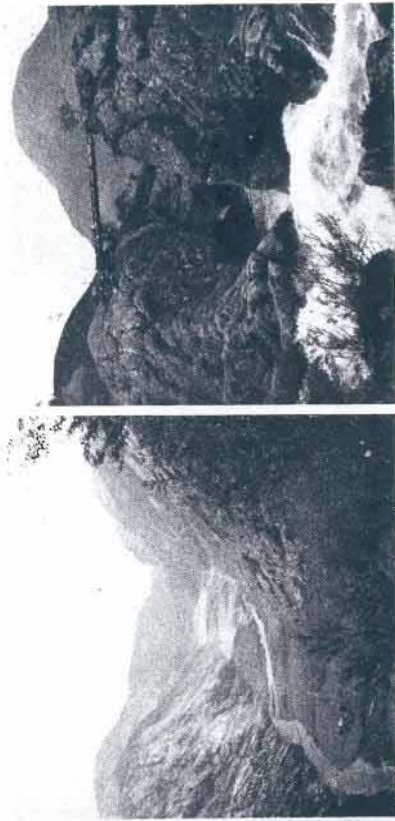

Fig. 1. Dalen mellom Fjelleskog og Månavatn.

Oppover Månadalen fra Nonsknauden.

Begynnelsen av Måna-canyon med broen.

R.F.H.

To canyons.

Men det var bare elven. Hvor er det blitt av vannet som vi så freidig har antatt? Hvorfor ligger det ikke her nå? —

Det viser seg at «demningen» er ødelagt, vannet har brutt igjennom. En kløft er dannet. Den er 10 meter fra brua og ned til vannflaten. Et godt arbeide i selve granitten! Ja, og så er det en nokså lang kløft vannet har skåret ut. En kunne kalle det en canyon. Det er den vanlige betegnelsen på slike fenomener. Dybden fra kanten til botnen er ikke stort mer enn 10—15 meter, men jo, vi kaller det en canyon.

Selvfolgelig kan nok Colorado-florens Grand Canyon i Nord-Amerika virke mer imponerende. Den er jo hele 5000 meter, 5 kilometer, dyp fra øverste platå til bunnen.

Ikke desto mindre, den canyon vi har på Mån er sikkert mer sjarmerende! Elven går så buldrende vakker mellom de fint tilrundede klippevegger. Går en langs gjelet og ser nærmere på det, blir en vår en mangfoldighet av uthulninger i klippene omkring vannkanten, fint tilslippte nisjer og vakker buede demninger eller gjorder.

La oss gå ut fra at det er det rennende vann som former den slags. Dermed er ikke sagt at vannet har laget hele kløften. Kløften kan ha vært her fra før, og så har vannet arbeidet en smule i bunnen, det er det hele. — Det er tvilen som smiler hånlig til oss bolde vitenskapsmenn og prøver å gjøre våre grublerier til intet. Dog, vi er sikre på seiten, og forsvarer den nyss tilkjempede teori om et stort vann på Mån. Det er jo nemlig så at denne teorien står og faller med om utløpet fra vannet har laget kløften i sin helhet, eller om den har vært her fra før. Hvorfor skulle forresten ikke Månaelven kunne grave ut en kløft på 10—15 meters dybde når Colorado-floden har laget en som er 5 kilometer dyp? Er vi da helt maktesløse her tillands?

Vel, vi spiller ikke ord, vi lar klippen tale. Den taler ved tause tegn. Nisjer og jettegryter, ikke bare ved vannflaten, nei, flere meter over

denne. Ja, helt opp under brua, 8—9 meter over vannflaten, finnes de nydeligste nisjer. Kom så og si at elven ikke har gravd ut hele kløften!

Hvis tvilen allikevel skulle løfte på hodet og antyde noe slikt som at de øverste nisjene kunne skrive seg fra en tid med større vannføring, en tid da elven fylte kløften i hele dens nåværende dybde, da skal vi bare gjøre oppmerksom på at når det rennende vann arbeider, eroderer, da er det ikke vannet selv som graver. Vannet graver ved hjelp av de steiner og det grus det fører med seg. Og grus og stein føres hovedsakelig langs bunnen, ikke i overflaten. Altså bør bunnen tidligere ha ligget langt høyere oppe enn i dag.

Men rett skal være rett, det er ikke usannsynlig at der fra før har vært sprekker i berget der gjelet nå finnes. Til å begynne med har så regnvann og frost rotet i sprekken, og så har etter hvert elven i sitt rastløse jag etter høvelig leie, sett en mulighet her.

Den har forsøkt seg andre steder også, for eksempel i en lav renne straks til høyre for Månagjelet. Men den nåværende canyon har nok gått den beste løsning på problemet om dreneringen av Månadalens nedre del.

Månagjelet fører ned til et slags platå (Platå II fig. 1) som ligger ca. 20 meter lavere enn «demningen». Her er en vakker liten dam. Etter det vil tre løp gjennom gjelet, puster elven liksom ut i dammen, samler seg til det neste mektige framstøt, Månafossen.

Månafossen og Eikeskogcanyon.

Det tordner der fremme, vi ser skumrøyk stige opp i en sky foran oss. Vi lister oss framover, forsiktig. Der åpner seg et sluk, en kløft av veldige dimensjoner. Loddrette vegger stuper seg over 100 meter ende ned. — Elven skruer seg fresende sammen i trangt leie, hopper så et trappetrinn ned for liksom å ta sats, og styrter seg utfor, vill og rasende. — Forsiktig! Vi ligger på magen ved kanten. Med skremte blikk følger

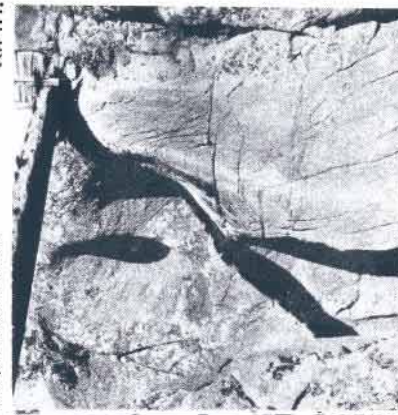
Fra Månagjelet.

Slipninger i vannkanten.

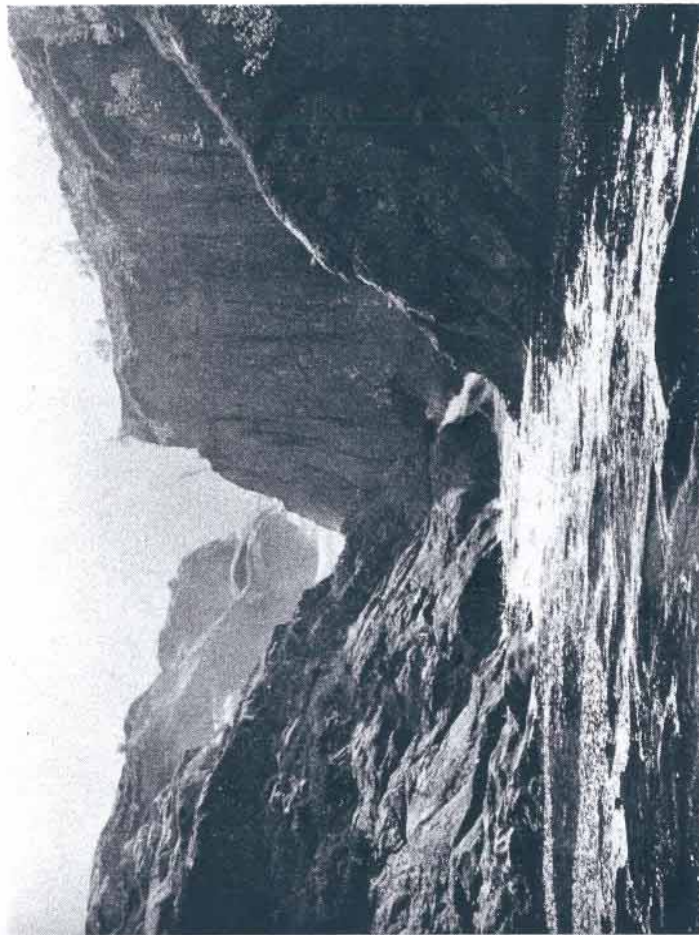

Fra Månagjelet.

Nisjer under broen.

R.F.H.

Halen ovenfor Månafossen.

Gunnar Warberg

vi vannmassene i dypet. Har De merket hvor fossen drar? Hvordan der er en sugende makt i nedstyrtende vann? Som slangens øye på småluglen.

Vi river oss løs og skubber oss tilbake. Fossen må ses fra andre siden av kløften. Det er greit nok å komme over ditt. Det er bare å benytte brua over Månacanyon. Og det er ikke vanskelig å komme ned i kløften heller.

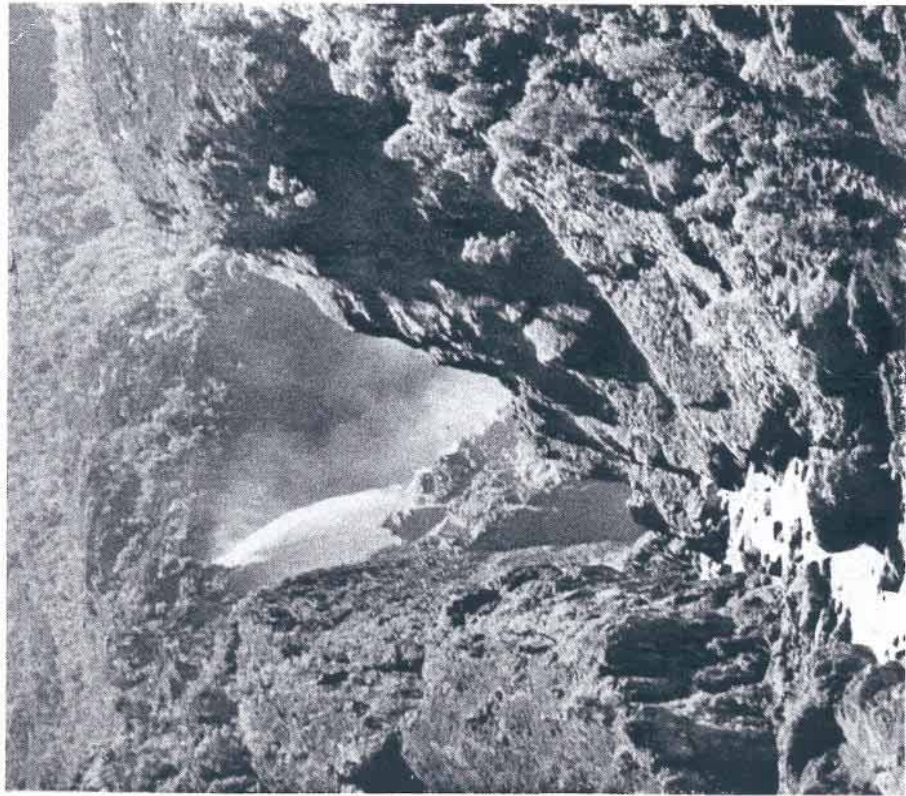
Månafossen er majesteten her i dalen. Den angir tonen ved sitt evige bulder. En kvinne, en hulder i hermelin og brusende tyll — mot solen, jublende, vill, stolt. En kvinne, en slank som nynner i månenelter for tause tinder og sovende trær.

Hun drar oss nærmere, ned i juvet, Månajuvet. Vi føler hennes ånde, kald og gulsende. Det ryker og driver fra den kokende heksegryten, og når solen står på, glitrer en regnbue gjennom dette brølende helvete. Et smykke fra solen til dalens dronning!

Trolsk og infernalsk er det nedt her. Kvasse bergtagger reiser seg fra bunnen av kløften, og den stadige spruten fra fossen gjør alt rått og glatt. Våt mose og bleike bregneblad frister en syk tilværelse på de sleipe knattene. Og uren er løs, får ikke feste i alt dette våte og dirrende dunder. — Aukrust sier det slik:

Nordan fossen,
der elvi renn so strøymt,
ved ystte osen, —
der hev eg lege drøymt.

Det tidt meg undra
eg ikkje gav meg med,
der fossen dundra
og stupte ende ned.

Måna-fossen.

Gunnar Wærsberg

*Det slyt og slyt
over slåe kupulberg,
det dyn og ryt
under rotne flysjuberg,
der myrke heggen
heng krokt i svarte svad,
i sleipe veggene,
med våte, visne blad.*

*Skoddi slong
millom svad og nakne glup,
og korpen klong
over ore sløg og stup.
I djuvet under,
der elvi ryt forstøkt,
stod gøv og dunder
og rauta himmelhøgt.*

Hvis en går opp igjen til toppen av fossen og der omkring, får en utsikt nedover mot Eikeskog.

Gården Eikeskog ligger ca. 200 meter lavere enn Mån, og det er noen bratte kneiker en må ned. Eikeskog-dalen og Månadalen går omtrent i samme retning, men de er parallellforskjøvet i forhold til hverandre, og Månadalen henger på en måte over Eikeskog-dalen.

Et stykke nede på stien mot Eikeskog, får en se Månafossen på en

ny måte. Fossen er ikke så imponerende herfra som fra selve juvet. Der stikker seg nemlig opp en takket bergkam som skjuler halve fossen. Dette irriterende sjalus burde en også kikke litt nærmere på, men akkurat nå går veien til Eikeskog og den canyon som skjærer seg ned i berget fra gården og videre mot sør-vest.

Hvorfor nok en canyon? Ja, hvorfor? — Alt rennende vanns lengsel står til havet, til fjorden. Månaelven haster mot Frafjord. Hadde den hatt et mer taknemlig materiale å arbeide i, ville nok Månadalen og Eikeskog-dalen sett annerledes ut. Elven ville tatt snarste veien da, og elveleiet ville være temmelig jevnt også, uten slike fenomener som Månafossen. Men materialet er ikke taknemlig; det er granitt og gneissgranitt av hardeste slag, og her er sprekker på kryss og tvers. Derfor blir elveløpet villt og vekslende. Dessuten er vel ikke dalflørene her først og fremst utformet av elven, men mer av isen i istiden. Kort sagt, dalene passer egentlig ikke for elven og særlig ikke ved Eikeskog. Den har ikke bruk for den brede bunnen som ikke engang senker seg nevneverdig mot Frafjord-dalen. Og så skjærer elven seg ned. Da størisen smeltet, begynte det rennende vann å arbeide på sprekker i dalbunnen her, og resultatet i dag er Eikeskog-canyon.

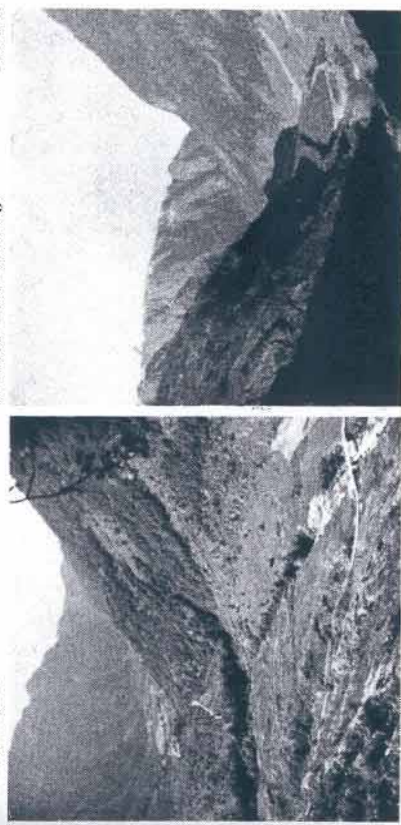
Hvis noen synes at nå går det for vidt i retning av sprekker, så gjør det ikke det. Se bare på bildet av Eikeskog-canyon. Er ikke sprekkene naturen så tydelig som en vel kan ønske den? Og se hvordan sprekkene krysser hverandre. Elven ville aldri finne på å gå slik av seg selv. Den har nok utvidet og fordypet sprekkene, men sprekkene har vært der fra før.

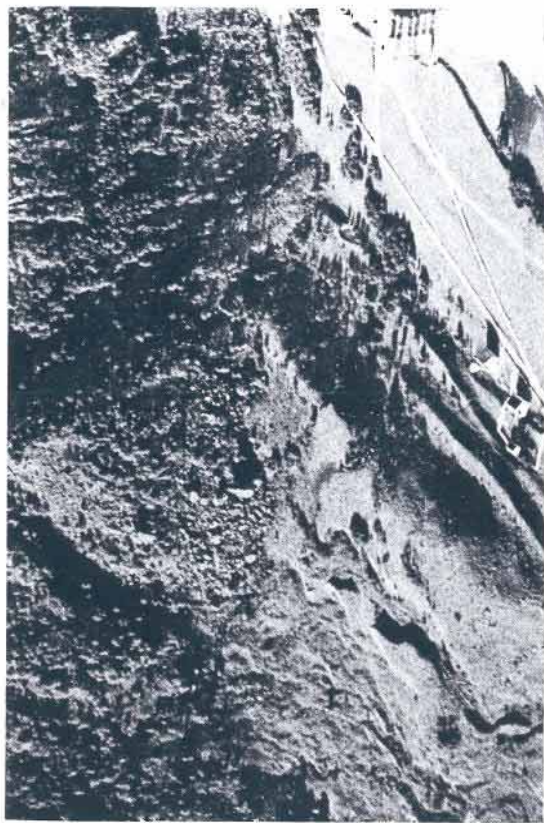
Eikeskog-canyon byr på litt av hvert. Ca. 100 meter nedenfor brua er der en liten samling små jettegryter ved elvebredden, små, vakre grytehull, gjerne med en rundslipt stein i bunnen. Det er vel naturlig at de er oppstått ved at vannet har begynt å hvirvle en stein rundt og rundt på samme sted. Ved slikt arbeide varer det ikke meget lenge før en ser resultater. — Nisjer er her også, større enn de i Månagjelet. — Eikeskogfossen er stor og vakker, men ikke som Månafossen.

Eikeskogcanyon.

Nedover mot Eikeskog.

R.F.H.

De nedreste terrasser i Frafjord.

G. Wareberg

Kløften som krysser Eikeskog-canyonen går i retning vest-nordvest—øst-sørøst. Også her er en liten parallellforskyvning. Her er kløften ca. 50 meter bred oventil, men ganske smal i bunnen hvor elven går. Kløften fortsetter et stykke oppover i dalsiden, men elven finner en ny sprekk. Den bøyer mot sørvest og når fram til Frafjorddalen ca. 100 meter lavere enn Eikeskog.

Til handelsmannen.

Hvis en ligger på Mån en ukens tid, må en antagelig til handelsmannen en tur. Brød bakes jo ikke her oppe, og der går ikke noe postbud mellom Frafjord og Mån. Nei, det er hos handelsmannen det foregår, i kjelleren hos Peder Frafjord nede ved sjøen. I løtte-nittiden om kvelden, når båten kommer, da er det sesong ved disken. Ferske brød fra Stavanger, forskjellig annet fra Stavanger, og så posten. Er der makrell eller brisling i fjorden, da er forretningen støppende full, og et kok av rustne røster drøfter døgnets kast og fangster. Som regel er kjelleren full uten fiskerne også, iallfall om sommeren. Det sogner en del trofaste sommergjester til dalen her. — Og så rasler det i papir og spørres nytt. Den hyggelige kjelleren er et politisk sentrum, dalens Fleet Street!

Kommer en med rutebåten innover Frafjord og kikker forover, er det naustene langs stranden som springer i øynene. De har nok båter her inne. Elven renner ut helt til venstre. Og så er det dalen oppover og innover.

Men bebyggelsen da? — Den egentlige Frafjord-bygda ses ikke på bildet, den er skjult av de høye terrassene som hever seg bak naustene. Terrassene er nokså iøynefallende her ute fra fjorden. De innbyr til

å se i fortiden. Engang må vel terrassene ha gått tvers over hele dalen, og så har elven etter hvert skåret vekk en god del.

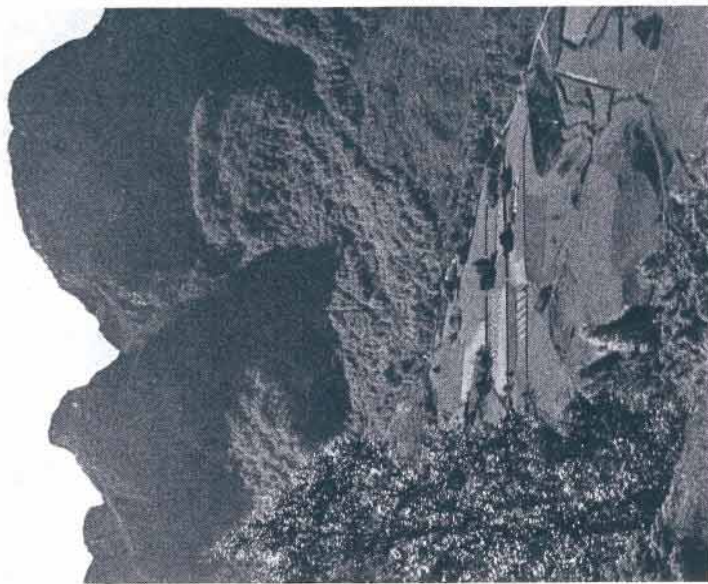
Sånn spekulerer man svakt og forsiktig fra dekket. På skolen lærte vi om V-formede og U-formede dalprofiler. Daler med V-tverrsnitt skal være utformet av vannet alene, men de med U-tverrsnitt skyldes isbreers virksomhet. Etter dette må svære isbreer ha seget ned gjennom Frafjorddalen i gammel tid. Det kan vi også mene før vi går i land. —

Her er først en lav slette innover. Så skråner det bratt opp til en terrasse ca. 4 meter over sletten. Herfra går det så igjen oppover, 12—15 meter. Og så er en på toppen stort sett, en flat voll med lengderetning tvers på dalen. Bak denne ytterste vollen og parallelt med den går andre rygger. I søkkene mellom ryggene kan det gå en liten bekk, eller der kan være tørt. En må gå ut fra at ryggene er deler av samme svære voll som er delt opp ved bekker fra fjellsiden, bekker som risler her fremdeles, og bekker som ikke er her lenger.

Vollen er bevokst med gras og lyng og kratt. Allikevel kan en ha en mening om hva slags materiale den består av. Det er mest sand og grus og rullestein. Rullesteinene er fra nevestore til hodestore og vel så det. Her finnes mer kantede blokker også. Og her er ingen ordning på dem — ingen lagdeling, så vidt en kan se ved flyktig betraktning.

Det ser ut som om denne vollen med det rotete materiale ikke kan være avsatt i vann av en elv slik som sletten på Mån for eksempel. Nei, dette er noe annet. Og når ikke vannet kan ta skylden, får isen gjøre det. Det må være en moréne dette.

Vi skuer i fortiden med livlig fantasi: En stor isbre har engang stukket seg fram gjennom dalen. Den gikk så langt som til vollen her. Der falt stadig snø i høyden, masser av snø som trykker seg sammen til seig is. Langsomt, uendelig langsomt siger bremassen nedover. Den fører med seg litt av hvert, helst stein og grus. Steinen blir rundet og grusen blir malt, for noen gnuers mot hverandre og noen mot bunnen i dalen. Breen tiner mer og mer jo

Terrasse ved Bråtdal, G.W.

lenger ned i dalen den kommer, og her ved vollen har varmen helt tatt knekken på den. Breen renner vekk i bare vann, smeltevann. Så langt ned stikker den sin kalde tunge, ikke lenger.

Men alt det den bærer på? Grus og sand og stein? — Ja, det kommer heller ikke lenger. Det blir liggende her når isen smelter, i vill uorden! Stadig siger breen nedover, stadig smelter den bort her nede. Mer og mer grus og stein blir liggende her.

Kanskje blir det også litt etter litt mens årene går, varmere i været. Avsmeltingen blir sterkere og materialet lagres opp lenger og lenger bakover. Vollen kunne bli nokså bred på den måten. — Men så kunne det vel hende at klimaet brått ble mildere. Bretungen svettet og smeltet og skrumpet inn nokså fort. Etter noen år lå så fronten et godt stykke oppe i dalen. Her ble den liggende en tid, her var der igjen likvekt mellom tilsig og avsmelting. Og her ble der så lagt opp en ny voll, en ny moréne. Hver sommer smeltet isen litt tilbake, og hver vinter trykket den seg litt fram igjen. Slik kan isen hver vinter øve press på det den har lagt opp. — —

Dette isens eiendommelige arbeide er det vi står og ser tilbake på. Og ut fra disse syner mener vi at vollen her er en moréne, en ende-moréne.

Men hvorfor er morénen så flat oppå? En moréne pleier ikke være det. — Den kan bli det hvis den overskylles med vann. Hvis for eksempel sjøen skulpet mot iskanten i hine hårde dager, at altså vollen til dels ble avsatt under vann, da ville nok vannet makte å jevne morénen ut oventil. Så fulgte muligens en periode hvor landet steg (eller sjøen sank) nokså fort 12–15 meter eller så. Her ble det stående nokså lenge. Breen er vekke nå, bølgene dasker dovent mot moréneskråningen. Og hva blir resultatet? En terrasse, en jevn og flat strandkant i morénen. For det uopphørlige bølgelag graver i veggene; materialet føres litt utover og legges opp. Der dannes en flat fylling. Se bare på stranden i dag, ved fjære sjø! — Så har nok landet steget ytterligere, og i dag ligger altså terrassen høyt på land.

Innover i dalen er der rikelig med andre terrasser, men av et annet slag. Det er rester av en slette. Hele dalbunnen her må engang ha vært oppfylt av en mektig slette. Nå står bare rester igjen.

Der er blant annet en slik terrasserest ved østenden av Molaugvatnet.

Der er tatt veigrus i den, derfor lar den seg nærmere undersøke. Den er 10 meter høy, og snittet er tydelig lagdelt. På bildet ser det ut som om bare øvre delen er lagdelt. Det kommer av at over nedre delen ligger utrast grus og sand og dekker det egentlige snitt. Haugen er nok lagdelt helt til bunns. Og materialet er grus og sand og nevestore rullestein. Så må dette være avsatt i vann, enten i en elv eller i et

Snitt i terrasserest.

R.F.H.

Rullesteingjerde markerer iskanten i en bestemt periode.

R.F.H.

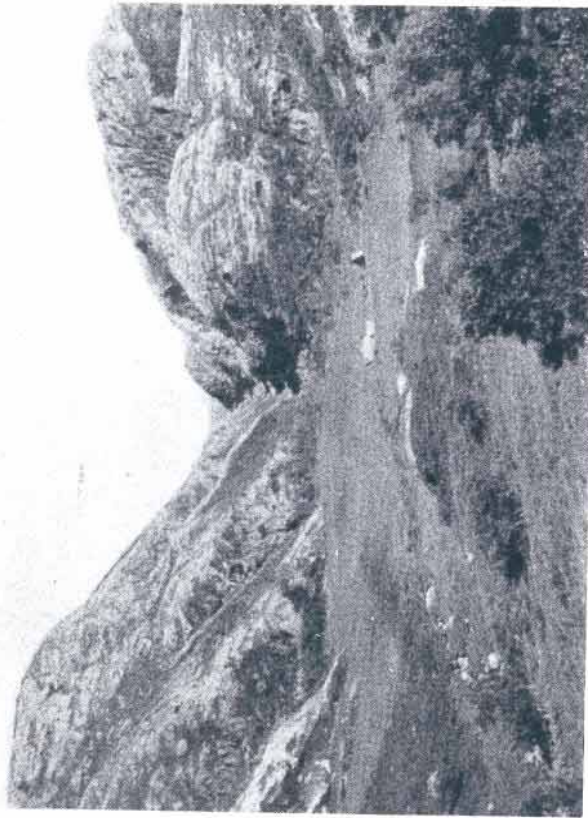
vann, eller kanskje har fjorden stukket seg helt hit opp engang. Her er mange muligheter. —

Men de større steinene da, som ligger hulter til bulter i gruset uten noen som helst lagdeling? Som De ser av bildet, er disse steinene ikke rundslippte, elv og bekk har ikke bearbeidet dem noe særlig. De hører ikke elven til. Det må rett og slett være steinsprang fra fjellveggen bakover, stein som er ramlet ut i elven eller vannet, og så er de etter hvert blitt overlagret, under stadig tykkere lag av elvegrus. Nokså uhyggelig.

Her er flere terrasser innover, svære terrasser både ved Kommedal og Brådlund. De kaller dem bråder her i dalen, herav Brådlund. — Vi har kjøpt våre brød, vi har hatt oss en prat. Det mørkner stille i dalen. Vi rusler inn og opp, og fjellene lukker seg om oss. — —

I høyden — og nok en canyon.

En dag klatrer vi opp på fjellet bak gården. Vi benytter uren, Austmannveggen, som det kalles her. «Vi» er ikke de samme lenger, følgesvennen er en annen, «assistenten» kallet. Men vi bærer oss som før, vi trasker og klatrer og undres på alt mulig i fjellet. For fjellet er rart, og en må i høyden for å bli ordentlig bergfiatt. Vel føler en seg liten blant disse kjempeskrotter av berg, og mindre jo høyere en kommer, men her oppe kan en iallfall skue hånlig ned på Mån — og det er da noe! Vi entret først Nonsknuden. (I gamle dager spiste månafolk et non når solen stod over Nonsknuden). Toppen her ligger omkring 550 meter over Mån, og en ser litt av hvert herfra. Det er ikke klart akkurat, men vi skimter da Fraifjordhattens eiendommelige profil vest i det fjerne.

Månamyren.

R.F.H.

Men her er et gjerde! Et gjerde av store rullestein. Hvem bygger gjerder her oppe på toppen? Det må da være måte på å sette skille mellom goldt berg på den ene siden og goldt berg på den andre! For sauen kanskje? Nepp. Vi kan komme over, og da hindrer det nok ikke sauen.

Det nytter ikke bare å undre seg og måpe. Er der noe en ikke kan forklare seg i fjellet, får en ty til isen; det er moderne og det hjelper ofte. Her må ha gått is hit opp i gammel tid. Det ser faktisk ut som om rullesteinsrekken her er avsatt langs kanten av en bre som må ha fylt ut hele Månadalen! Fantastisk, selv om dalen dengang kanskje ikke var fullt så dyp som i dag. Men vi kom over flere voller av mektige steiner her i høyden, voller av veldig utstrekning og på bare berget. Og da er det nok rimelig likevel dette med isen.

Over på andre siden av Månadalen, omkring 90 meter høyere enn Mån, ligger der en meget fin pølse av rullestein. Den ligger liksom i en senkning mellom to små topper i dalsiden nordvest for gården. Pølsen er pent buet bort fra dalen (konkavit mot dalen). Den er et merke etter isranden. Breen som lå i Månadalen har nådd hit opp engang, og så er steinene lagt opp langs siden av isen. En burde kunne finne noe liknende i samme høyde omtrent, i dalsiden tvers over. Men her er fjellet så bratt at stein og grus ikke kan bli liggende.

Denne rullesteinspølsen ligger atskillig lavere enn den på Nonsknuden. En må da tenke seg at steinene på Nonsknuden er lagt opp tidligere enn de på andre siden. Engang nådde isranden opp på Nonsknuden, senere smeltet den ned, sank sammen. Og pølsen nordvest for gården vitner om en tid da isen var mindre mektig.

Det kan ikke være omvendt, slik at den lavere rekke ble avsatt før den høyere. For den lavere rekke ville ikke eksistere i sin nåværende form, hvis den senere skulle ha vært begravd i dalbreen. —

Månadalen gjør seg glimrende her oppe fra Nonsknuden. Den strekker seg nordøstover inn i fjellheimen med elven og Månavatnet hvilende i bunnen, og helt i forgrunnen ligger Mån, gamle gården. Midt på bildet blinker Månavatnet og bakenfor til høyre for dette kneiser Gjertrudsknuden med sin absolutt loddrette side mot dalen. Og bakenfor der igjen, dit vi ikke kan se herifra, ligger Fidjarvatnet, langt og grunt, med sin smilende grønne slette, Fed^{*)}, i nordøstenden. — En vakker dal med et vakkert navn.

På fjellryggen like over Mån ligger Månamyren. Den er et trau nesten, lun og blid og fuktig med molteblad utover. Riktig et solhåll er Månamyren. Men et trau, og derfor er her vått. Vannet får den mest gjennom Måna-urdalen som ses bakerst på bildet. Og vannet som sildrer nedover fjellsiden, bak gården nede i Månadalen, kommer nettopp fra Månamyren. Men hvordan vannet renner ut av myren, det er en morsom historie.

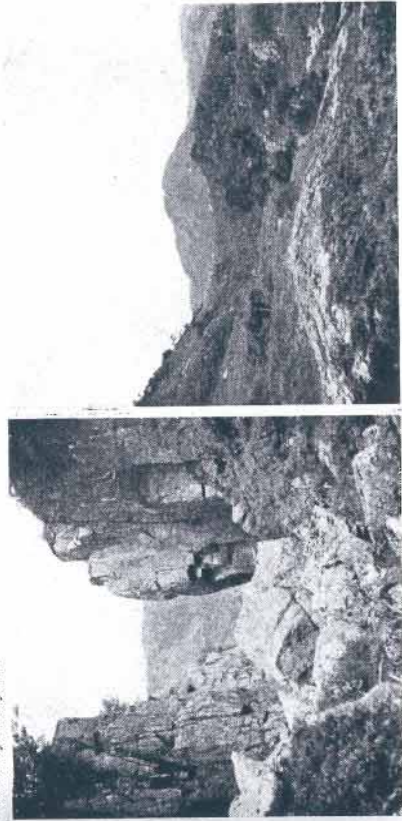
Fra myren går et bekkeløp vestover. Det går mot en fin, langstrakt rygg. Her bøyer bekkeløpet til høyre i nesten rett vinkel og fører gjennom en kløft ut mot Månadalen. Kløften går akkurat langs ryggen. Den er 7–8 meter dyp, og mange store steiner ligger i bunnen. Is har ikke gravd kløften, for da ville den ha vært rundere i formene. Men ryggen ved siden av skyldes utvilsomt isen. Den er en moréne-rygg, det ser en av materialet. Altså — moréne er dannet av en isbre, ryggen er dannet etterpå, for der er ingen merke etter isskuring i den. Hvordan oppstår en slik floke av glacialt og postglacialt?

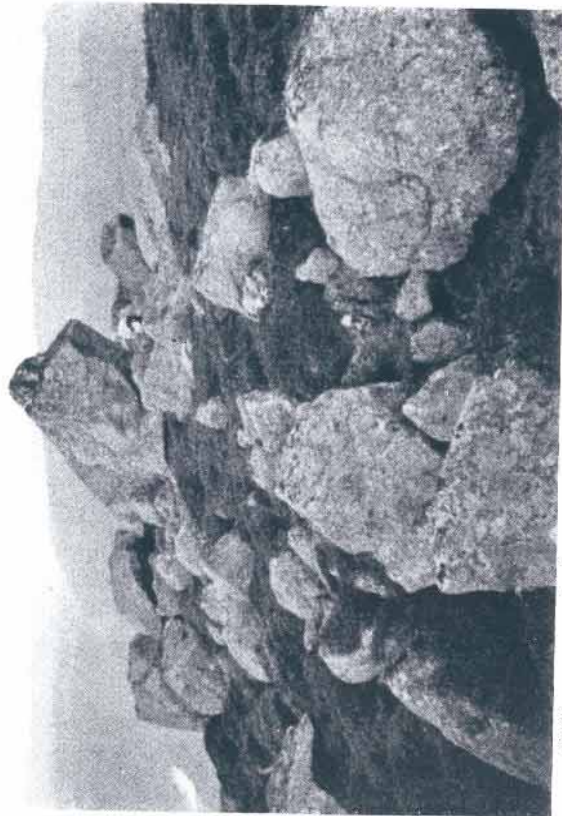
Det kan ha seg slik at bekken tidligere, hvis der var noen bekk da, rant videre i vestlig retning tvers over der hvor moréne nå ligger. Så

*) Fed betyr: grunn slette, helst ved et vann.

Kløften på siden av moréne.
Månamyrcanyon.

Månamyrmoréne sett fra Månamyren.
R.F.H.

Blokker som isen la fra seg på Månahovet.

R.F.H.

ble klimaet et annet, og en isbre begynte å arbeide her oppe. Den dannet i sin tid Månamyrmoréne. Nå er breen borte, bare moréne ligger her og stenger for bekken. Bekken kunne ikke komme videre, moréne lå i veien. Ja, så steg vannet, det ble et lite fjellvann her oppe. Fjelltrauet som isen hadde skavet ut, fyltes — og rant over. Det rant over der hvor fjellassengets kanter var lavest, og det var på siden av moréne. Det sildret og rant og frøs og tinte. Og der må ha vært sprekker i berget her, sprekker er der nesten alle steder. Vannet siger inn i sprekker, det fryser og sprenger, det smuldrer berget. Og vannet som renner, fører bort det utsprengte materialet. Arbeidet kan føres videre nedover. Her blir etter hvert et leie for en bekk, her blir en kløft, en canyon, og fjellvannet synker. Nå er kløften 7—8 meter dyp, og av vannet er bare en myr tilbake. —

Fra Månamyren kan en fortsette opp over fjellryggen til en havner på Månahove' (Månahodet). Isen har vært her før. Flere steder oppover ser en mektige merker etter den. Ja, helt oppe på Månahove' om lag 850 meter over havet, ligger kraftige steinblokker. De er avrundet i kantene, slitt av transporten. Bare isen kan ha lagt dem her, en kolossal isbre som har skyllet over hele landskapet, et hav av is!

Fra Månahove' ser Månavatnet ut som på et flytografisk nesten. Det er en svær ur som ligger for enden av vannet, det må vel være en moréne det og, en som er meget yngre enn steinsamlingene her oppe.

Månavatnet og trollhaugene.

En halv times spasertur innover i dalen fra Mån ligger Månavatnet. Vannspeilet ligger ca. 50 meter høyere enn Mån. Vannet er anbragt

bak en veldig ur som visstnok må være en moréne. Det er denne moréne som demmer opp vannet. Ellers stuper dalsidene seg ned i vannet med eller uten urer. Den nordvestlige dalside er forholdsvis slakk i skråningen, og her vokser mye bjørk; men sørsiden er nesten stupbratt. Dette er forresten karakteristisk for hele dalfløret.

Her er saktens fisk i vannet, men den er oftest liten og tynn. Og det er lettest å ta den med oter. — Skal en bade, bør en ta prammen og ro over i nordøstenden. Der er koseligst.

Folk sier at Månavatnet blir sent islagt om vinteren, og at det altså er temmelig dypt. Hvor dypt? Nei, det er ikke godt å si. Da må en lodde. Her er jo pram, og loddeapparatet kan være en hyssing med en stein i enden. Flottene er det å operere med et vinkelig loddeapparat, for eksempel den typen som er konstruert av dosent dr. Münster Strom. Vi loddet slik. Det så like fram imponerende ut med de to aluminiumshjulene på pramripen. Og så fin stålwire, det er noe annet enn hyssing! Dessuten er det lettere å arbeide med apparat med tellehjul og bremse enn med hyssing, iallfall på større dyp. Nå var ikke Månavatnet dypt, det var en skuffelse slik. Men som sagt, det tok seg pent ut. — Først laget vi en skisse av Månavatnet etter et flytografisk, for amtskartet er ubrukelig når det gjelder detaljer. Skissen er ikke hårfin akkurat, men stett ikke verst. Så trakk vi opp linjer på skissen slik som på fig. 2. Langs disse linjer ville vi lodde. Dette var morsomt, det smakte av vitenskap. Nansen og Sars, tenkte vi.

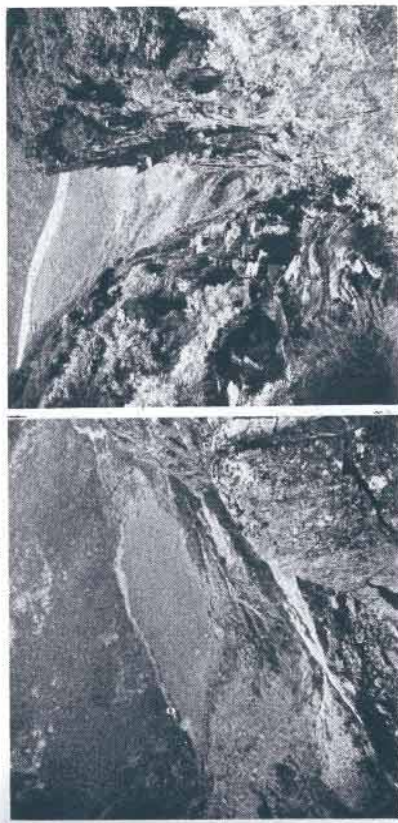
Så var det bare å bli enige om hvem som skulle ro og hvem som skulle lodde. Det gikk fort, for aldersforskjellen var stor mellom oss. Det er forresten ikke noen mindreverdige jobb å ro når der skal loddes. Retningen må holdes finest mulig, og åretakene må være så jevne som råd er. For der loddes nemlig på følgende måte: Galeislaven rør for eksempel 20 åretak, båten stoppes og loddet slippes. Tallene noteres. Selve loddskuddene skal foretas kjøpt, så ikke båten får anledning til å drive ut av linjen. Det siste må han med årene hele tiden passe på.

Månavatnet fra Månahove.

Moréne til venstre demmer opp vatnet.

Kløft ved Månahove.

R.F.H.

Der ros 20 tak til, båten stoppes, loddet slippes. Tallene noteres. Slik fortsetter en linjen til ende. Derpå neste linje og så videre. I dagboken vil sakene ta seg slik ut:

F. eks. linje III	linje V
20: 6,5 meter	20: 9,0 meter
40: 6,0 »	40: 9,5 »
60: 6,0 »	60: 10,0 »
80: 6,0 »	80: 9,5 »
100: 5,0 »	100: 8,2 »
120: 4,0 »	120: 6,5 »
140: 4,0 »	140: 5,0 »
150: Strand	160: 2,5 »
	167: Strand

Vi gjorde 74 loddsudd, saktens nok i en slik pytt! Her ligger Månavatnet og blinker lumskt og interessant mellom fjellveggene. En snakker om det, det må være dypt. — Og så er største dyp 10 meter, hverken mer eller mindre! Men når en nå har tallene, kan en jo like godt sette punktene av på skissen. Derpå kan en mer eller mindre anslagsvis legge inn kurver, linjer som går over steder med samme dybde. Resultatet blir som på fig. 3. Det ser pent ut og gir et umiddelbart inntrykk av dybdeforholdene. Det er nærdekt langs nordveststranden, det går fram tydelig. —

Om det er nøyaktig dette? Selvfølgelig ikke, der er jo så mange ting å ta i betraktning. For eksempel bør en ikke lodde når det blåser, men det gjorde vi. Dessuten består bunnen i Månavatnet av store steinblokker, iallfall i den sørvestlige del. Av og til når loddet toppen av en stein, av og til daler det ned ved siden av. Men det største aber ved vannet her er vannstanden. Den varierer i hytt og vær. Er det tørt noen dager oppe i dalen, synker Månavatnet trestolest sammen og viser en høy og blek strandstripe. Stein dukker opp som små holmer. Kommer det så et lite regnskyll, ja, så svulmer det opp uten mål og måte. Vannet blir dypt og holmene forsvinner. Forskjellen mellom høyeste og laveste vannstand dreier seg sikkert om 10 meter.

Det må vel komme av at vannet har avløp gjennom moréne, dette. Vannet siver ut mellom steinene her i flere tunneler rimeligvis, og det er ikke ubegrensede vannmasser som kommer igjennom her. Blir tilførselen til Månavatnet større enn normalt, må vannet stige. Avløpet gjennom moréne kan ikke stuke alt. Og blir tilførselen ovenmåte stor, flyter vannet over. Slik er forholdet ved Fildjarvatnet også, om en ikke så utpreget. Månavatnet virker som en slags reguleringsdam for vassdraget nedenfor.

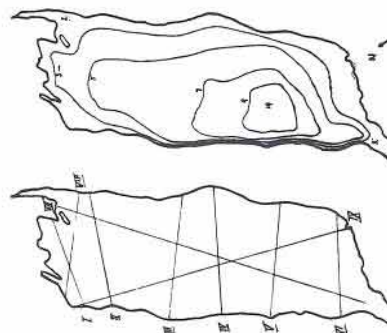
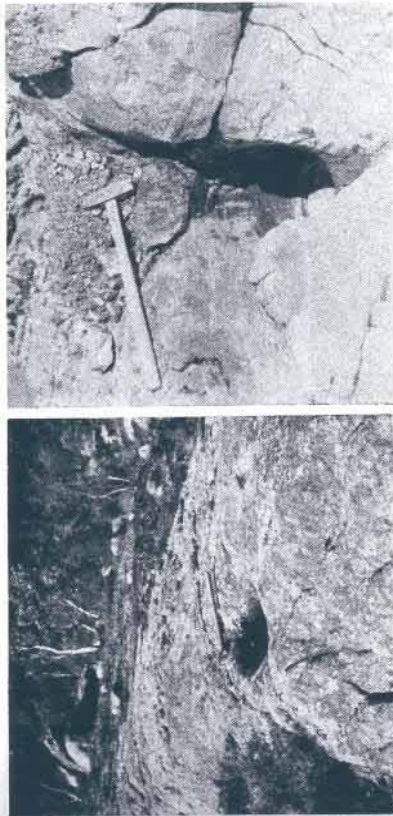

Fig. 2 og 3. Månavatn. Til venstre linjer for loddingen, til høyre de framkomne dybdekurver.

Jettegryte ovenfor Månaratn.

Bunnsteinen i denne lille jettegryten kan skimtes.

R.F.H.

I nordøstenden av Månavatnet løfter landet seg 20—30 meter, og elven kommer i et lite stryk ut i vannet. Her er det igjen påfallende hva sprekke har å si for vannløpet.

Straks ovenfor vannet skråner dalbunnen nokså jevnt innover. Den er småbølget og avspylt og høyest langs midten, danner liksom en rygg. Der er egentlig to elveløp i dalen her, et på hver side av ryggen. Men det nordvestlige er nesten uttørret.

Midt oppe på en av de lave kollene her, høyt over ethvert vannløp, ligger to nydelige små jettegryter. De er ikke store, og ikke dype heller. Men de er så forsegget, særlig den ene, pen og rund og slepen i kantene. Nå er vi tidligere blitt enige om at jettegryter lages ved hjelp av rennende eller fossende vann, helst ved at en stein settes i hvirvlende bevegelse slik at den maler seg ned i berget. Men her finnes ikke slikt vann. Den lille regnvannspytt som kan samle seg i gryten, kan ikke få skylden. Og manns verk kan det heller ikke være, for menneskelig tålmodighet strekker ikke til for denslags.

Så tyr en til isen, det var jo regelen når alt annet klikket. En pleier si det slik at en isbre har ligget over området. Oppe på breen renner ofte svære bekker av smeltevann. Nå er isen gjerne oppsprukket, gjennomsatt av kløfter. En slik kløft kan ha gått ned til berget der hvor jettegrytene er nå. Og så kan smeltevannsbekker ha styrt seg utfor kanten av kløften og dannet en foss. Under slike omstendigheter går det an å få dannet jettegryter. — En kan også operere med bekker og elver under isen. Det viktigste er at en sørger for vanntilførsel på mest mulig naturlig måte. Da har en forklaringen på fenomenet. —

Ellers er dalbunnen her nærmest gold. Enkelte flyttblokker ligger utover berget, og elven går i stryk og kast. Men litt lenger oppe blir det annerledes. Trærne blir hyppigere, det blir bjørkeskog lys og blid. Her er både høyljellsbjørk og lavlandsbjørk og asp og rogn innimellom, sikkert

andre trær også. Små grønne grassletter lyser opp, og elven slynger seg gjennom et forunderlig landskap.

Går en litt opp i dal-siden, ser en straks at det er de merkelige haugene som gjør dalen eiendommelig. Trollhaugene kalles de, og der er noe trolsk ved dem. De er påtagelig runde og regelmessige og skaper en selsom kontrast til dalens vanlige kluntete former.

Nedover mot Månavatnet hvor haug-terrenget begynner, er haugene uanselige, lave. De blir større oppover dalen, vakre eksemplarer 10–20 meter høye. Lengre oppover blir haugene mindre regelmessige, de strekker seg ut i dalens lengderetning. Og helt opp mot Fidjarvatnet går de over i voller tvers på dalen. De stikker seg fram fra sørøstre dalside og ser nærmest ut som raskjegler.

Men det er ikke vanlige ras. Materialet er stein i forskjellige størrelser, men de er avslippt i kantene, kantslitt, og det er ikke blokkene i alminnelige ras. Steinene her må være transportert, og slitt under transporten. Veien kan ikke ha vært lang, da ville steinene ha vært mer avrundet. Det er rimelig at en her har med en kombinert utrasning og sammenstuing å gjøre. Materialet her kan skrive seg fra dalsidene noen hundre meter lenger inne enn der hvor det nå ligger. Det er sprengt løs fra fjellsiden ved vann og frost, så har en dalbre flyttet det hit. Og en mektig bre har det vært som kunne tumle med slike mengder av steinet røys.

Det er morénevoller som er lagt opp her. Og haugene foran morénen skyldes nok også isen, for de består av løsmateriale de også, kantslitt blokker store og små.

Her er med andre ord lagt opp steinrøys, og ikke hulter til hulter og hist og her som vanlig er i fjellet. Med største omhu er de bygget med sirkel til grunnflate, noen av dem.

Trollhaugterrenget synes å være dannet i en tid da isen var død, lå og smeltet ned på stedet. Hvordan det har foregått i detaljer, kan nok diskuteres. Det finere materiale i haugene er for det meste bortvasket. Ablasjonsmoréne kunne være en passende betegnelse på Trollhaugene.

Fra Trollhaugene.

R.F.H.

Fed.

En vakker dag passer det å ta en tur til Fed. Fed er navnet på den svære sletten i nordøstenden av Fidjarvatnet, så det blir ikke noen veldig ekspedisjon akkurat. Det går nok an å gå fra Mån til Fed på tre timer. Vi går ikke så fort, men vi trasker støtt og stadig og ser etter annet enn stien.

«Assistenten» sliter tappert. Han er ikke fullvoksen ganske, og det er som et under at de spinkle skuldrene ikke knekker under byrdene som lesses på. Men de er seige, 14-års-guttene, det skal noe til å tyne dem.

Har De forresten truffet folk fra Norges Geografiske Oppmåling i fjellet noen gang? Det er et fornøyeleg syn, for det er kutyne i «Oppmålingen» at topografen bærer ingen ting — assistenten eller assistentene bærer alt. Opptoget minner om ferder i Afrikas indre med svetglinsende, høyede bærere og en fri og frank bwana — herre!

— I Trollhaugterrenget er stien vanskelig å følge. Gjennom urene er ikke sauetrakkert særlig tydelig, rimelig nok. Her er lange strekninger med naken stein, og da er det smått med merke både etter fot og klauv. Ellers er det nok sauer som holder stiene åpne her i dalen. Støvler kan ikke gjøre det, her er for få av dem.

Mister en stien mellom Trollhaugene, blir det bryssom og kjedelig klatring mellom kolossale steinblokker. En skal over til sørøstsidan av dalen før en går ned til Fidjarvatnet, det er regelen. Stien over de mektige morénevollene fører helt opp i 100 meter over vannet. Herfra ser en innover til Fed. Den bratte veggen til høyre hører til Fednuten som er den høyeste toppen i hele området mellom Lysefjord og Frafjord, 1120 meter høy. Toppene i Lysekkammen er de nærmeste som slår Fednuten.

— Nå bærer det imidlertid ned til vannet. —

Fidjarvatnet er adskillig større enn Månavatnet, men kanskje vel så grunt. Står en og ser nedover dalen, og har utsikt til begge vann, blir en var visse likhetspunkter, for eksempel det at begge vann har en lang tarm til høyre i utløpsenden. Den er størst og bredest for Fidjarvatnets vedkommende. Begge vann har svære steinurer foran seg, og begge har utløp gjennom uren. Ved utløpsenden av begge vann er der store utrasete områder i høyre dalside, og ellers er hele tiden venstre dalside meget brattere enn høyre. Elven munner ut i vannene i venstre side av nordøstenden. Men mens Fidjarvatnet i nordøst begrenses av den vidstrakte Fedslatten, har Månavatnet naken bergplata til samme side. Det er morsomt å legge merke til den slags, ikke fordi det behøver å ha noen betydning; men det

«Assistenten»

R.F.H.

Leir på Fed.

R.F.H.

kan gi en liten pekepinn i retning av enkelte prinsipper for utformingen av landet — her for utformingen av vannene. —

En går vanligvis på høyre side av Fídjarvatnet, og da må en vade elven i nordstenden av vannet for å komme over på sletten. Det er en lidelse å gå barbeint over elven. De små rullesteinene er glatte og løse, og strømmen gjør det vanskelig for foten å finne feste. En skjærer de forunderligste grimaser mens det står på.

Så er en på sletten — hvis en da ikke har gått over elven for langt nede. Da må en over mange elveløp, store og små, før en er på noenlunde helt område. Slik gjorde vi det, og det ble vel mye balansering over sleipe rullesteiner.

Forresten er nesten hele den veldige sletten gjennomvannet av kanaler og vannhull, og alle steder er det omkring 60 cm fra marken og ned til vannspeilet. Der er rullestein og sand i botn, og ofte er der strømning i vannet. Det er nok elven dette og, den hindres bare så måtelig av sletten. Elven har lagt opp Fedslletten, men elven har ikke forlatt den ennå. Den river den ned igjen mange steder.

Hist og her på sletten ligger svære steinblokker, mange meter høye. De fleste er avsløpt i kantene, og alle ligger et stykke nedgravd i marken. Det ser faktisk ut som om sletten er vokset opp omkring steinene.

Og dette er i grunn rimelig. For slike svære steinblokker plasseres ikke midt i dalen av seg selv. De må være fraktet hit. De må engang ha vært innfrosset i en bre masse, og så er de lagt igjen her da breen smeltet. Men da var ikke sletten her. Derimot ble Fídjarvatnet dannet omkring de tider, og rimeligvis stod det da noe høyere enn nå. Så ble slettematerialet etter hvert avsatt i øvre enden av vannet. Elven ovenfra, fra vann og breer, førte rikelig sand og grus og stein — byggeemner. Steinblokkene ute i vannet løftet seg ikke, avleiringene ble lagt

Orientering. Mánarvatn.

R.F.H.

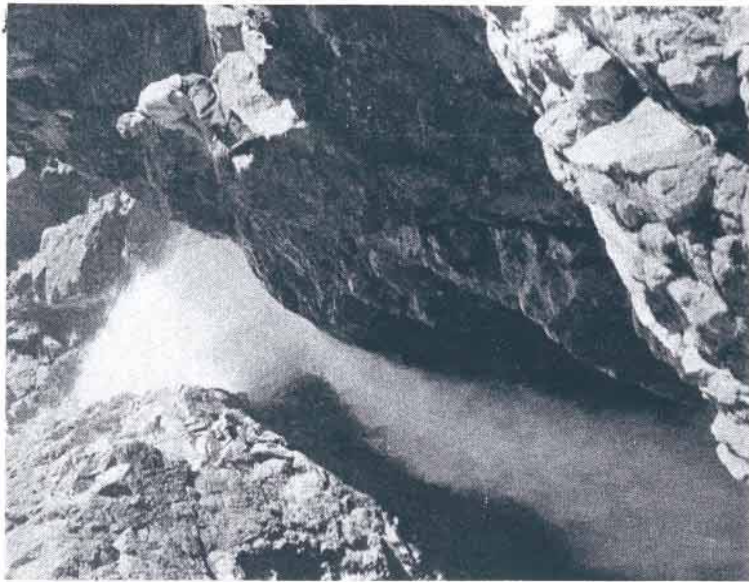
opp omkring dem. Og etter hvert minket vanntilførselen, breen smeltet bort oppover i dalen. Vannet sank smått om senn. Sletten ble liggende tørr med steinblokkene liksom nedgravd.

En annen eiendommelighet ved de samme steinblokker er at de omgir seg med en vollgrav fylt med vann. «Omgir seg med» er forresten galt, det er oftest bare på nordsiden av blokkene vollgraven finnes. Sletten er ikke vokset helt inn til steinene på nordsiden. En kan spekulere over dette og. En kunne tenke seg en snø- og isklatt som ligger her i ly for solen langt utover våren, ligger og stenger på den tid da materialtilførselen til sletten ellers er på det største, i vårfloppen nemlig. —

Morgen på Fed 25. juli. Sol siler ned over fjellryggen og gyller Gjertrudsknuden langt i syd. Men dalen ligger i dyp skygge og åndeløs stillhet. Et forsiktig sauebræk i det fjerne, et fuglesløyt fra en tretopp, det er det hele. Og langt nede i dalen, over Mån og Trollhaugene antagelig, ligger tåken tett og hvit og lyser som en bre i morgensolen. Men her er det klart, og klokken halv ti når solen ned til leiren.

I en gammel beskrivelse fra 1850 heter det om dalen her: «— navnlig er dalsiderne steile og høie omkring Fedvand, hvor man kun med vanskelighet kan komme frem paa en fodsti langs vandets sydøstre bred. Kun en 14 dages tid kan solen midtsommers et øieblik om dagen titte ned i dalen —». Det er overdrivelse både det ene og andre. De kunne ikke drive gårdsbruk her oppe bare med mulighet for 14 dagers sol i året, det ville være vanskelig iallfall. Men gård har her vært på sletten, Fed gård, og det er ikke lenge siden.

Elling, en gammel fjellraver, fortalte engang at da han var 12 år, så han gården på Fed. Den var forlatt da, men husene stod der. Nå er han 56, så det blir 44 år siden han så gården. Stein etter grunnmuren, en ovnsplate og masse saubein er det som er igjen i dag.

Øverst i Fidjarfossen.

Gunnar Wareberg!

Ubetydelige rester. Det utretter vær og vind og tidens tann på 44 år!

Det er så en får et sjokk. — «Samler Eder ikke skatter på jorden hvor møll og rust forterer — —.» Det var såvisst ikke skatter dette, planker og bord, en ovn, og så alle hverdagslige småting som skal til i et hjem. Slept sammen under slit, gjennom år. Stein på stein, bjelke på bjelke — flittige hender bygget en stue, en utpost mot fjellet. Her ble gårdsbruk med liv og virke.

Elling fortalte at bonden på Fed var storbonde som drev utstrakt smalehandel. Han kjøpte opp sauer i Sirdal og Setesdal. Han slaktet og lodde dem opp som vedskier. Videre fortalte han at når «Fed-maen» kom til Stavanger med smør, så sank smørprisene. — Elling pleier å snakke sant, men det er ikke sikkert han gjør det alltid. — Dessuten hadde de en tjenestegjente på gården her, som var så sterk i troen at hun hver søndag sprang på tresko til Frøfjord for å høre Guds-ord!

Dette får nå være som det vil. Før i tiden kunne en trett vandrer ty inn på Fed og få seg mat og tak over hodet. — Nå kan en sitte på tuften og la seg sakte gjennomrisle av den lille uhyggefølelsen som gjerne følger med forlatte steder. Og så kan en tenke som så at livet er i grunnen en stadig kamp om likevekt. Naturen søker den stø, stabile likevekt. Se på elven som graver, se på fjellet! Fjellene her i dalen, og vel i hele Norges land, er bragt ut av likevekt. De er for bratte, og det er isen skyld i. Nå for tiden søkes likevekten gjenopprettet, der går ras på ras. Fjellet skal ha en annen helling. — Og se på tuften her! Ved sin byggevirkomhet skaper mennesket ustø, labil likevekt. Huset står nok så lenge det voles, så lenge alle angrep slås tilbake. Men har fienden først fått et bruhode, og oppgir en motstanden, da går det av seg selv — og da går det fort. Da bringes den labile likevekt over i den stabile. — — Nå er gården på Fed i stø likevekt — nesten. Den kan vel bli større ennå. — —

Går en et stykke nordøstover dalen fra Fed, treffer en på et daltrinn. Dalbunnen heves plutselig ca. 70 meter, og så fortsetter dalen innover i dette høyere nivå. Det er det samme fenomen som mellom Eikeskog og Mån. Og der har vi Månalossen, her Fidjarfossen. Fidjarfossen er vill og mektig, men ikke så elegant som Månalossen.

Oppe i plataet er der eiendommelige former. Elven har nok ikke alltid styrtet seg ut i den nåværende Fidjarfoss. Her er canyons nemlig, dype canyons. De er tørre nå, der er ikke antydning til vann i dem. Men det har ikke bestandig vært slik. Se bare på nisjen i bergveggen! Den røper mye vann. Vannet har arbeidet over hele daltrinnet her. Det må ha fossel og flommet da breen smeltet. Her er tilløp til jettegryte, og den er ikke av de minste. — — Den som kunne se i fortiden! Se disse voldsomme krefter, isen og vannet i gigantisk samarbeid. Vi kan bare følge sporene og prøve å tenke oss situasjonen.

Snartur gjennom Røsdalen.

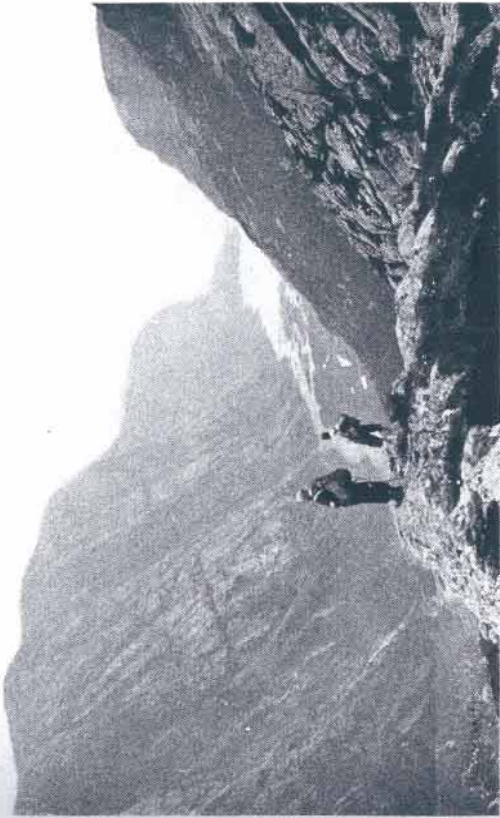
Ruten går fra Mån til Fed og nesten til daltrinnet ovenfor Fed. Her forlater vi dalen og klatrer opp dalsiden i nordvest, over Ermsfjell.

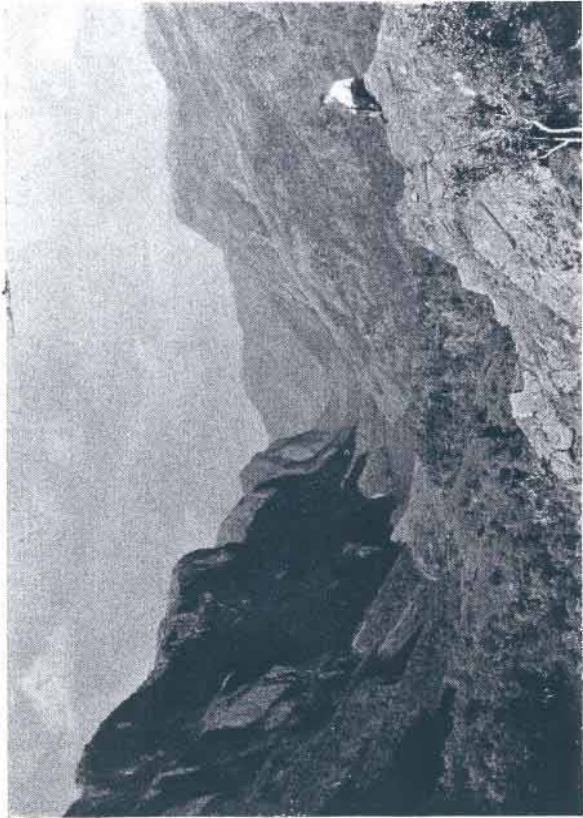
Her er masse bær og ryper i flokker oppover. Det er så en skvetter når rypene flakser opp like for nesen på en. De stoler slik på sin utmerkede kamuflasje, at de blir liggende stille nesten til en trør på dem — ja, vi har faktisk trødd på ryper, både assistenten og jeg — og enda tok rypene ingen skade av det.

Opp mot selve ryggen er der en senkning som fører tvers over. Høyden over havet kan være omkring 800 meter. Her oppe kan en legge merke

Bløstøldalen fra Ermsfjell.

Otto Floor

Røsdalen.

Otto Floor

til at berget liksom er skifrig. Det har vært trykket og presset slik at det er oppstått lag i det, enslags gneiss. Lagene heller utover mot Månadalen.

Hvis dette er et fenomen som går igjen langs hele dalen, har en her forklaringen på Månadalens slake nordvestside og bratte sørøstside. For det er vel så at i den siden hvor lagene går nedover og utover, vil der lettere gå ras, vil fjellsiden fortære nedtræres enn der hvor lagene heller nedover og innover.

Ved overgangen på Ernshjell og ned i Øvre Røsdalen er forholdene ganske annerledes enn de som amtskartet viser. Men en eller annen har sagt oss — at ferdes De i fremmed fjell, og kommer til et sted der terrenget ikke stemmer med kartet, kan De som regel gå ut fra at terrenget er riktig. Det hjelper oss i kjedelige situasjoner.

De fleste småvannene her oppe er forunderlig rette i kantene, snorbene bredder. Vannene ligger strødd mellom knausene som uregelmessige polygoner, svarte eller blekt blinkende. En geometrisk kjempe-mosaikk til underholdning for den søvnige vandrer. —

Øverst i Røsdalen ligger Lundeavatn. Vi kommer ned til Ernsvatn og tar inn på Ernstølen som er plassert på en haug på et delta ved vannet.

Ernsvatn har utløp i vestenden, en lang og rett canyon fører vestover. Langs sidene går isskurte bergplatåer, den tidligere dalbunnen slik den var da isen forlot den. I canyonen fins ingen isslipning. Den er post-glacial, laget etter siste istid.

Mot vestenden av canyonen vider dalen seg ut. Et platå stikker fram midt i dalen med skummende elver i canyons på begge sider. På platået vokser furutrær. Det virker så selsomt plutselig å treffe furu. Vi har ellers ikke sett det slaget i fjellene her. Og disse trærne er så gammel-

modige liksom, utlevd på en måte — etterglemt. Vi går på tå forbi dem som var de dødsdømte. —

Røsdalen er et vidunderlig dallføre, vilt og vekslende med en vegetasjon så frodig at den virker nesten tropisk. Her er bjørk og rogn, eik og osp, furu, smågran, hassel og hegg, ask, lind, nyperoser, bringebær og jordbær og ellers et utall av urter.

Assistenten mener at dallørets retning øst-vest har meget å si for det rike vekstlivet. For selv når solen står lavt på himmelen, morgen og kveld, kommer strålene inn i dalen, og ved middagstider skinner solen over fjellsidene i sør.

Nede i dalen passerer vi Indrevatn, og arbeider oss tungt gjennom veldig, storsteinete urer som står fullt på høyde med Feduren i besværlighet, og som antagelig har gitt dalen navn.

Elveleiet er ofte brulagt med rullestein, og elven selv ser vi ikke, bare hører at den buldrer nede mellom steinene. Slik er det nok ikke i flom, men nå kan vi gå i elveleiet. — Vi kommer til blide trakter med grønne sletter. En utslåttløe gir nattelosji.

Morgenen etter er heller grå, men Røsdalsvatn ligger blankt og speilende i morgendisken. En idyllisk vei fører forbi her, og så er vi plutselig ute i Øvre Espedal. Dalen er med ett blitt mektig bred, det er som å komme ut i fri luft. Til høyre stiger Einarsknuden mektig i været og vitner urokkelig om isens makt. Det er Vinddalen som kommer ut der, og isen har meislet så fint og omhyggelig at det er betagende å se resultatet.

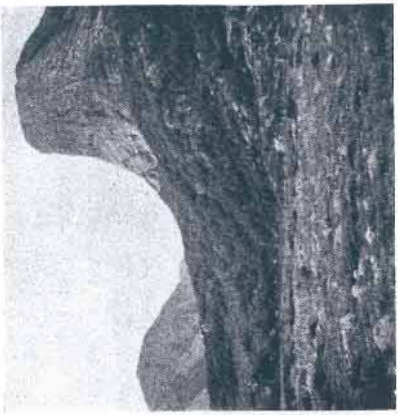
Vi følger veien på nordsiden av Espedalsvatnet, men omtrent ved midten av vannet tar vi av og klatrer opp fjellsiden i nord. Vi vil over Raufjell til Sjylevatn og Rettedal (Rittedal).

Oppover ved Sjylevatn lyser bærene i lyngen, molter og blåbær i uslyrtelige mengder.

Det er varmt, det går sent, vi eter oss fram. Smauser i gyllen fjellvin. Ligger flate, glemmer oss. River oss løs og går, klistrer saft under sålen. plukker i larten. Er slappe og salige på samme tid.

Røsdalen.

Einarsknuden.

I vestenden av Sjylevatn er der bygd demning av betong og huggen stein, menneskeverk. Men straks nedenfor demningen ligger en terrasse rest inn mot nordre dalside. Den består av sand og grus og er naturens verk. Terrassens nivå ligger høyere enn vannflaten i Sjylevatn, selv om dette altså er demmet opp. Terrassen må i sin tid være avsatt i vann. Men her er intet i topografien som tillater eksistensen av vann i terrassens høyde. — Hva så? Is kanskje? — Antagelig.

En istunge nedenfra, en arm av en storbre lenger ute, kan ha stukket seg fram her en tid. Den kan ha demmet opp vannet i nødvendig høyde. Dannelsen må da skrive seg fra en periode da isen lå og tinte. Der er mange eksempler på isdemte vann i Norge.

En kunne også tenke på en såkalt lomme mellom isen og dalsiden, et sted hvor smeltevann samlet seg til en dam, og hvor der saktens kunne avsettes litt av hvert. —

Vi trasker videre — til Oaland, de øverste gårdene i Rettedal. Vi merker oss i farten at gårdene ligger på morenemateriale — så bærer det i galopp nedover dalen. Vi er blant folk igjen, er sivilisasjonen i vold. Vi henger atter i klokkestrengen — skal nå båten på Forsand.

Til Forsand i åpen båt.

Leiv Eriksson, den barske kjempe, drog til Vinland, han. Og var stolt av sin ferd. — Bleknebbede vikinger av i dag tor en pinse fra Stavanger til Forsand. De finner at det er en bedrift der bør skrives om! Saken var den at der gikk ikke båt. Pinseruter nemlig, og det betyr innskrenkninger. — Så tok vi robåten.

«Assistenten» var med, og så en større kar. Det blir tre stykker, og så mange bør en nesten være når en skal ro mer enn to mil. Båten ble lastet, øl og fotografiapparat og kart og kompass. Det er ikke verd å risikere noe!

Så glir vi ut fra bryggen den stille pinsemorgen. Det er disig og lydt i luften, og sjøen er stille, blank. Forsiktig skjærer baugen opp den speilende flaten, og plogefurene lever seg silkebløtt utover mens årbladene pynter dem med ringer og blinkende bobler.

Vi legger ruten innenfor Usken. Det passer best slik, for vi kommer ikke fra Stavanger by akkurat, men et stykke lenger sørfra. Holmen er skammelig drøy når en roer, det blir drøyt alt sammen etter hvert.

Det er ikke meget som skiller Usken fra Li-halvøya. Sundet mellom er grunt hele veien. Og av kartet ser en at øya naturlig hører til fastlandet i sør. Det er bare at havet står noen meter for høyt. Det er samme bergart i øya som på fastlandet, grunnfjellets trauste granitt med alderens patos i et utall av sprekker over sitt bleike kinn. Visstnok er berget rundet og slipt, filt på av is og vann, men trossige koller kneiser mot sky. Å nei, der skal en liten evighet til for å viske ut disse kjente og kjære trekk.

Annerledes er det på vestsiden av Gandsfjorden, der vi kommer fra. Her ligger berget lag på lag, småbølget og glinsende. Det er

Forsand.

Otto Floor

leirglimmerskiferen eller fyllitten, mykere bergart og mykere former i landskapet. —

Vi går i land hist og her og kikker på et eller annet. Det kan være en strandlinje (linje i berg eller grus etter høyere vannstand) eller en rar kløft, eller bare en blomst; latterlige småting som sinker forferdelig.

Omsider pløyer vi Høgsfjorden, og forut reiser Ubuuren sin tunge rygg ut av disen, et fortidsuhyre rugende over evigheten. En taus og voktende sfinks på terskelen til fjellsets helligdommer.

Forsandbygda ligger på en terrasse, det ser en alt fra sjøen, og en terrasse til over den første, ser det ut til. Frodig er der på Forsand, nesten som en park å spasere i. Vårens blomster lyser mellom trærne i hagene, og vårens alle dufter krydrer pinsedagen. En stor og grønn terrasse, bugnende av taust liv.

Men den øvre terrassen er ingen terrasse. Det er en mektig rygg som strekker seg over sletten fra sørvest til nordøst. Og materialet i ryggen går det an å kontrollere hist og her. Det er grus og sand og rullet stein. En moréne altså. Den største vi har sett her i traktene! Jublende ilinger jager gjennom en, de samme ubeskrivelige følelser en kan ha ansikt til ansikt med den sublimе kunst.

Hvilken prektig moréne!

Vi har ingenting å måle den med, men den er vel omkring ¾ kilometer lang og antagelig omkring 40 meter høy. Og den er kledd med vegetasjon fra gras til bjørk. Ingen naken steinrøys dette her. Den har et helt annet preg enn morénen foran Månavatnet.

Men så renner der heller ikke noen elv gjennom Forsandmorénen. Den har ligget tørt siden den ble lagt opp. Den har fått beholde sitt finere materiale. Her ligger fremdeles de større steiner nedsyftet i sand og jord, hulter til hulter slik som da isen bygde her. I Månavatnmorénen er limmaterialet vasket vekk.

Forsand fra Uhren.

M. Næsheim

Hvor lå så den ismasse som dannet Forsandmoréne? Hvilken vei kom issørpen sigende? Antagelig gjennom Lysefjordens basseng. En kan ikke uten videre se det av moréne ryggen her, ikke av dens lengderetning heller. Men over på den andre siden av Lysefjorden, ved Oanes, ligger også en moréne stimp. Den går ut mot Høgsfjord omtrent som Forsandmoréne, er liksom skåret av mot sjøen. Ser en de to ryggene i sammenheng, får en absolutt det inntrykk at de er to ender av samme moréne, at det midterste stykke er gått i sjøen eller forsvunnet på annen måte. Og den figuren en da får, viser hen på en bre i Lysefjorden.

På østsiden av Forsandmoréne strekker seg en stor slette. En bekk har skåret en kraftig flenge i sletten, en typisk erosjonsfure i løsmateriale. De lyse skråningene er et dekke av rullestein omtrent på størrelse med hønseeegg. Men det vil ikke si at sletten fra øverst til nedst består av slike stein. Det ville sikkert ha gått et langt tristere bilde enn de jordene som strekker seg utover her. Nei, det er bare et dekke som er rast nedover.

Det er et lite sandtak nede i bekkedalen, og her kan en få et lite inntrykk av slettens sammensetning. Materialet er utpreget lagdelt, finere lag veksler med grovere. Det er avsatt i vann alt sammen, under skiftende vannstand og vannføring. Her er flere striper av mørkt materiale, forkullede planterester, ser det ut til. Enten kan det ha sin årsak i at kvist og kvas og løv og planter i sin tid ble tilført med strømmen og så avsatt i vannet her (allochtont materiale). Eller det kan ha seg slik at sletten til tider har vært tørr slik som nå. Den har båret vegetasjon, men bare for kortere tidsrom, så er den oversvømmet igjen. Og sand og grus er dyngt over. Luft og forråtnelsesbakterier kom ikke til, og plantene her kunne ikke spaltes og oppløses og føres tilbake til luft og vann og jord for å tjene livet på ny på den av naturen

foreskrevne måte. De ble tatt ut av kretslopet — for en stund. De ble forkullet. — Et slikt sandtak er et blad av den postglaciale historie, en viktig historie vel verdt å lese. Foran Haukelivatn i sørvestenden ligger atter en moréne.

I 1825 stod professor Esmark fra det unge Universitetet i Oslo på Forsandmoen her, og lot seg forundre av den eiendommelige landskapsform som moréne ved Haukelivatn frambyr. Professoren så nærmere på saken. — Besynderlig, det var løsmateriale alt sammen, sand og grus og stein i alle størrelser. Hvilken mektig oppstabling! Omkring 50 meter høy.

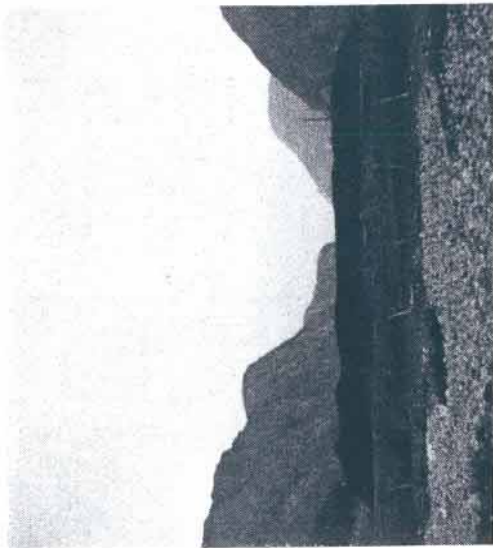
Professoren målte lengden av moréne, 785 meter omtrent. Den spenner over hele dalen fra dalside til dalside. I den østre enden var moréne gjennombrutt slik at den øvre rand her bare lå ca. 4 meter over sletten. Haukelivatnets vannspeil lå omtrent 5 meter over sletten, fant professoren. Dermed var det klart at moréne demmet opp vannet, slik at dette nå har avløp i den nordøstre ende.

Professoren sluttet herav at vollen måtte ha sin opprinnelse i ismasser som engang har fylt hele dalen, og som ved sitt trykk tillike hadde uthulet dalbunnen. Ennvidere at vannet fra den smeltende ismasse senere har gjennombrutt vollen og hatt sitt avløp gjennom den frambrakte åpning på en tid da det nåværende avløp enten ikke eksisterte eller også var tilstoppet av is og grus. Såvel vollen som den horisontale slette nedenfor, mente professoren gav bevis for at her har vært en gletscher, «da denne slette ganske ligner de sletter som findes at grænse til de endnu tilværende gletschere mellem Søndfjord og Lom.» Dette på tross av at snøen nå for tiden bare unntagelsesvis ligger sommeren over i fordypninger omkring de høyeste topper. — Omtrent slik skrev professor Esmark i 1824 om sitt besøk på Forsand.

Man må se i ærbødighet på disse uttalelser. Det var ikke vanlig dengang å snakke om moréner i lavlandet eller om isen som noen betydningsfull geologisk agens. Langt mindre om noen istid! Nå er det en selvfølgelighet. Nå lyr vi til isen i smått og stort, og kan ikke tenke oss Norges topografi uten istiden. —

Et menneske streiftet en idé her på Forsandmoen for 120 år siden, en idé av verdenshistoriske dimensjoner. Der ble løftet på en slik av de foller som skjuler fortiden. Andene holdt pusten. Den menneskelige naturerkjennelse var iferd med å flytte milepelene. —

Moréne ved Haukelivatn. Den fra professor Esmark en tid. R.F.H.

Forskere av slikt format har etter hvert lært oss å lyde landskapets
tause tale på denne måte, har lært oss å lese en jordhistorie gjennom
titusener av år. Med fantasi og intuisjon kan vi se våre fjell og fjorder
under fjerne tiders forhold.

Det lønner seg å ta med små iakttagelser fra dal og fjell og hvor som
helst. Naturen vil forstås, og det er menneskets plikt å erkjenne. — —
Og visst gir det fjellturen ekstra spiss, å traske i isens fotspor.

Rolf Feyling Hanssen.

